

דערוות, שב' שערך משקל הקמח אל המים הוא כערך י"ח אל כ"ז דהיינו ג"כ כערך 2 אל 3) יהי' משקל ביצה קמח לדעה הראשונה $(\frac{2}{3} \times \frac{162}{8}) = 11\frac{1}{9}$ זוז ולדעת הרמב"ם $(\frac{2}{3} \times 11\frac{2}{3}) = 7\frac{7}{9}$ זוז, [אבן לפי מ"ש הרב בהל' חלה שהעמר (=43,2 ביצה) משקלו $\frac{86}{3}$ סלע, יהי' משקל ביצה קמח $\frac{2}{162}$ סלע ולהתשבץ ח"ג ע"א עלה שיעורה 2 סלע, והוא לפי שהיתה לפניו הגרס' ברמב"ם $\frac{1}{3}$ 43 ביצה עיין הערה ריון. ועיין ערך עמר מה שכתבתי על דבר חשבון הר"ם האמורים בפ"י המשי' וספרו היד- (ושיעור הירוש' פ"י דתרומות ר' זוג ללוג דהיינו $\frac{200}{6} = 33\frac{1}{3}$ זוז לביצה, הוא לדגים, או לציר ואין ענינם להכא) ועיין ערכי לוג, לימרא, פרס ורביעית מה שכתבתי עוד בזה. —

והנה לא נתברר בהמקומות האמורים, אם הכונה אל הביצה בקליפתה או אל ביצה קלופה וכ' הד"ם או"ח שם דמסתמת הפוסקים משמע דהיינו ביצה בקליפתה. ודבריו ירוחם הובאו דבריו בב"י כ' לענין ביצים דשיעור חלה, שלוקח ביצה בינונית ונוקבה, ומוציא מה שיש בתוכה וממלאה מ"ג פעמים מה) ואותן המים משימין בכלי, והכלי המחוסק אותן המים הוא המים ע"כ, ועיין חידושי הריטב"א פסחים מח' ב שגם הוא זכר מדירה זו, ועיין הלכות קצובות לר"ג בשיעור מקוה (בית נכאת ההלכות דף כה) שכ' שכל סאה וסאה קמח שפופרות של ביצה במדה, והיינו כר"י וריטב"א הנ"ל, ובחווה"ש אחרי שהזכיר אותן המדירה של המזר, ודבריו המהר"ל שקצב גורל הקליפה $\frac{1}{4}$ ביצה בקליפתה, כ' ומהו השגה על מה שכתב רבינו ירוחם וכו' דהרינתמעט שיעור החלה מ"ג קליפות (כו) ולא ארע איזה השגה איכא הכא, אם אין דעת הר"ר כהמזר? [ועיין בדבריו א"ו הב"ח שב' על דברי המזר: והיא דלא כמ"ש הר"ר. הנה העיר בקצרה שאין דעתם שיה אבל לא הקשה כלום] ומה שב' החיה"ש שגם הל"ח הרגיש בזה, המעיין בל"ח יראה שאחרת הקשה והוא דר"ר ס"ים דאופן המדירה במי השפירות שזה אל השלכת המים (כעין שזכרתי לעיל בשם המזר) ולפי שהכין הל"ח שהמדירה בהשלכת המים של ר"ר היא בביצים בקליפתן שפיר הקשה, שסותר ר"ר את עצמו, והיא באמת קישי' עצומה [ועיין בחי' הריטב"א שם שגם הוא זכר את שני אופני המדירה הנ"ל כאחד, ובחר במדירה השפופרת מטעם אחר ולא משום שיש חילוק ביניהם בעצם השיעור] אבל כבר נתעורר עכ"ז הר"ם, וכ' ואפשר שדעהו של ר"ר

ביצה, נזכרת הר"פ כמו"ג. ואיתא כלים פי"ז מ"ו כביצה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית, ושם מפורש אופן מדירתה, שנוהגת לתוך המים (שממלא כוס מים ונותן ביצה לתוכה, רב) והמים היוצאים הוא שיעור ביצה ועיין פירוש הגדול לרש"י סי' קל, שכ' לשער כן מ"ג ביצים וחומש דשיעור חלה ויליף לה מהוספתא דנזיר (ועיין ביאורי הגר"א או"ח סי' תכו) וכן מצאהו בתשובת רנ"ג (תורתו של ראשונים דף יג) מדה העמר מכיין קערה גדולה ומניחה בקרקע ומביא קערה קטנה וממלא אותה מים ומביא מ"ג ביצים [חסר: וחומש ביצה]. ומניח בתוך הקערה הקטנה שהיא מלאה מים וחומש ביצה [כאן, החומש ביצה" הוא יתיר וצ"ל לעיל כמו שתקנתי, וגם לפי הנדפס יש לפרש שאדלעיל כאי] ואותן מים הנופלים סן הקערה הקטנה לתוך הקערה הגדולה... זהו שיעור מ"ג ביצים וחומש ביצה, וכן הוא בטור או"ח סי' תנו, ושם איתא עוד אופן אחר אבל שיעורן שזה.

ובירוש' תרומות פ"ה ה"ה איתא כמה קבא עכיר, עשרין וארבע בעיין, וכן הוא בבבלי עירובין פג, א סאה מדברית קמ"ד (בעיין) הוי' ואחרי שהסאה ששה קבין ע"ע, נמצא הקב $(\frac{144}{6}) =$ כ"ד ביצים והלוג שהיא רביעית הקב הוא ו' ביצים, ע"ע, או שהביצה היא א' מכ"ד בקב וא' מו' בלוג ואחרי שהלוג הוא 43,2 אצבעות מעוקבות, ע"ע, יהי' מקום הביצה $(\frac{49,2}{6}) = 7,2$ אצבעות מעוקבות (ג) או $343 \times 7,2 =$ (ע' הערה מא) $2469,6$ רחבי גש"מ, ולמאן דסברי דמשקל לוג מים הוא ק' זו יהי' משקל הביצה, מן המים $(\frac{100}{6}) = 16\frac{2}{3}$ זוז וכ"ה בשבחה"ל סימן ריב. ורנ"ג כ' עירובין פכ, ב שיעור הביצה יג כספים פחות שלישי מכספים של א"י יעלו ו' ביצים ק' כספים עכ"ל, ומעות דמוכח הוא, ובמקום יג צ"ל י, (המנהיגים הגיוז מו ומעות היא בידם או בדפוס) והיינו $\frac{2}{3}$ 16 [אלא שלא נתברר לנו הכספים של ארץ ישראל שזכר, מה המה וכמה שיעורם ור"ע כ' בשם רבינו נסים ז"ל שמשקל הביצה הוא $\frac{16}{3}$ דרהם. ואם כונתו לרנ"ג הנ"ל עכ"ח שהכספים של א"י דרהמים הם. אלא שדבריו שם קשי ההבנה ואפשר שפ"ם שם, וע"ע דינר ערבא]. — ולהרמב"ם שסיכר שמשקל לוג מים הוא ע' זוז בקירוב יהי' משקל ביצה מים $(\frac{70}{6}) = 11\frac{2}{3}$ זוז בקירוב, או כמשקל $(\frac{2}{3} \times 11 \times 96) = 1120$ גרגרי שיעורה (מד) ולפי מה שב' בשבחה"ל שם שערך משקל הקמח אל המים הוא כערך 2 אל 3 (ועי' בפירוש המשי' להר"ם בפ"א מ"ב

(ג) בצי"צ יוד"ע סי' קעה כ' שהביצה שבעה אצבעות, ואין החשבון כיוון. — וראיתי להעיר מה דלמ"ס כי המדירה היא עם הקליפה, עיין לקמן בפנים, תחי' ביצה קלופה שהיא 0,75 ביצה בקליפתה, שזה $(0,75 \times 7,2) = 5,4$ א"מ והוא שיעור כביצה לטמא מ"א (ולדעתי הוא שיעור כביצה לברכה אחרונה לר"י, ע"ע יות) —

מד) ואחרי כי מים במשקל 1120 ג"ש תופס מקום 2469,6 רחבי גרעיני שיעורה, יהי' המים במשקל שיעורה תופסת מקום $\frac{2469,6}{1120} = 2,205$ רג"ש ומשקל גרעין שיעורה כסף אשר כובדו לכובד המים הוא כערך 9 אל 1 (בחשבון הגם) יהי' תופס מקום $(\frac{2,205}{9}) = 0,245$ רג"ש מעוקבות, ובאיותו ערכים נצטרך לזה. — מה חסר כאן החומש ביצה, וכן בטור וש"ע שם, וכן חסר החומש אצל הרבה מחברים, ובדבריו הפיוטן אלוה הרוחות לכל בשר, וכ' האו"ז הל' פסח סי' רנו דבשביל חומש לא דק דיש ביצים גדולים, וגם כשמודדים הקמח שהוא דבר יבש עכ"ל. ונראה שחסר הסיום: ויש בו גודש. — (ומה יהי' קצת רא' לדעת המחברים דלא בעינן גודשם למדירות שיעורן חלה). ועיין חק יעקב שם מה שב' בשם הרקח. — (מו ועי' ח"ס או"ח סי' קכ"ז מה שכתב לתרץ

ר"ר שאף המדידה השנייה (של השלכת המים) היא בכיצים קלופות. — איברא דמסוגיה התלמוד עירובין שם, לפי פ' רש"י שממע שכ"ר ביצי הקב היו הן וקליפתן, דאמרו שם שלכן לא חשבה המשנה מ"א משום דח"א אצל מ"א כמוה בלי קליפתה, והוא זומר מביצה דמתניתין (זו), אכן רבינו חננאל פ' את הסיני באופן אחר, והוא דלכן לא חשבה מתניתין מ"א משום דר"ד פליג על החכמים ובפלותא לא מיירי ע"ש פירושו ונרסחו הישרה, וא"כ י"ל דלרבנן דקיי"ל כותייתו, והי כ"ד ביצי הקב קלופות, אכן רוב הפוסקים תפסו להלכה ביצים בקליפתן, — והנה כתבתי לעיל (הערה כוללת לע' אמה) שהביצים משתנים, לכה"פ, ממקום למקום (מח עד שרבינו הצ"ח והגר"א מצאו שעמדה על מחציתה, [והוה הביצה של מקומם $3,6 = (\frac{1}{2})^2$ גודליו מעוקבים כי הם מרדוד בגודליו, כמוכן מח"י]) והסכימו שלחומרא ישערו במקום ביצה, כשהי ביצים, (הצ"ח) ובמקום חצי ביצה בביצה (מעשה רב) ולפי מה שכתב במסיה מהרה פ"ז עמדה על פחות מחציו, (אלא שדבריו יש לסתור מסו), ע"כ לדעתו יותר טוב הי' לשער עפ"ה האצבעות, היינו לחשוב 7.2 ג"מ לביצה, כאמור לעיל. וראיתי להעתיק פה מה שהובא בשו"ת הגאונים זכרון לראשונים סי' רס"ח ו"ל: ומ"ש שיעור גרונרת הנסה וגרונרת בינונית וכן זית גדול וזית קטן ובינוני? — הרי אלו שיעורין ואיך יהי' שיעור לשיעור? ואם תאמר במשקל? לא פרשו רבותינו משקל ולא דקדק הקב"ה עמנו במשקל, וכאוי"א בעשותו לפי דעתו יצא ידו חוברתו ואין צריך ללמוד שיעור מאחר, דתנן רי"א מכיא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן להן המים ומחלק את המים, אר"י מי מידועני איזו היא גדולה שבגדולות ואיזו היא קטנה שבקטנות אלא הכל לפי דעתו של רואה, כלים פ"ו מ"ו עכ"ל. [והפלא שהרמב"ם לא זכר זה לענין ביצה בכורים פט"ו הל"ט, וזכרו לענין רמון כלים פ"ו ה"ב, אף שבמשנתו לא נמצא זה שם], ובחמשה קניטריס' לרנ"ן קירונל דף לו

א. זה. ועי' הערה ט"ז מה שכתבתי לתמוה עליו. — (זו) והפלא שלא העיר הגאון בתורה"ש ע"ז, וכפרט שבימיו לא נדפס עדיין פ"י ר"ח שהבאתי לקמן. (מח) בעמודי אש קונטרס ד"א סי' לט הביא שבתשובת הגאונים סי' מזו וסי' תשי"ז כי רה"ג ז"ל: ולכן תלו חכמים ז"ל השיעור בכיצים ובפירות שהן קיימים בכל עת ואין משתנים עכ"ל. והוא הטיב לתמוה ע"ז מסוגיא דעירובין פג, ב שמבואר שם דנתקטנו הביצים, עכ"פ, ממקום למקום (מדברך לראש ישראל) ? — ופה עלי להעיר על מה שכתב ברה"ר ע' ביצה להוכיח שעכ"פ אין הביצים מתקטנים מזמן לזמן, מתא שהרמב"ם פ"ט מנו"ש והטור חו"מ סי' רע"ד הביאו לענין דין נסיעה בא"י, שיעור ביצה הנוכרת בש"ס (ע"ש ובקנה המדה פ"ד) ולא אדע מה יענה להא דנתנו שיעור בביצה לחלה ואתרוג ועוד ד"א, הא מודה גם הוא שעכ"פ מתקטנים ממקום למקום והרינום הללו לכל העולם כולו, בכ"מ שהן נאמרו? (מח"י) ממציות הגאונים הנ"ל שהביצה היא 3,6 גודליו מעוקבים הי' לכאורה אפשר להביא ראיה למה שבי' ברה"ר שאמה בת ר"ט היא 19,2 גודליו (עיין הערה כ"ה) ולא נצטרך עוד לומר שנתקטנו הביצים (רק שיעור קטן סאד) כי אנבעות ג' אמות דמקוה לפחיו עולה 21233,664 גודל וביצי מ"ס הם 5760, נמצא שיעור הביצה 3,6864 גודל (ואין ביניהם רק 0,0864 גודל) אבל באמת זה אינו, כי בחשבון המקוה בעינן אמות שוחקות (עיין יוד"ע ר"ם ר"א) ויעלה הרבה יותר מזה. (מח"י) במק"ש החליט שמשקל הלוג היא ר' זין או זון כהירוש' ע"ע לוג, ואחרי שהזו צ"ז ג"ש נמצא שמשקל הביצה צריך להיות 3200 ג"ש והוא שקל המים שיצאו כנגד הביצה ולא היו רק כאלף וחמש מאות עש"ל. נמצא שהביצה שלו היתה רק 18/32 ביצה תלמודית אבל בע' לוג הבאתי שלדשי' והרבה גאונים משקל לוג מים היא רק מאה זון, ועולה לביצה 1600 ג"ש. יולפ"ו לא נתקטנו הביצים של מ"ז הרב רק 1/16, (ואפשר שהשינוי הוה מפני שינוי מים ממים). ולרש"י שמשקל הוון הוא פחות מצ"ז ג"ש לא נתקטנה כלל — ועכ"פ ביצת מ"ז הרב גדולה מביצת מ"ז הצ"ח והגר"א, אלא שלפי המבואר בדבריו עשה חשבוננו בביצה גדולה ולא בינונית. (ג) לדעת הרב היינו חטים (עיין כלאים פ"ב מ"ב וערכין שם) והרמב"ם כ' עו"ח פ"ד ה"ד שהיא שעורים, ואולי כונתו בין חטים בין שעורים, והתפי' כלאים שם וכלאי הכרם סי' ז' כי מפורש הן חטים והן שעורים. וע"ע זרע חמר שעורים. —

בית כור. כהקרא (ע"ע זרע חמר שעורים) כן חכמי התלמוד מציינים מדת קרקע ע"פ חשבון (התבואה ג) אשר אפשר לזרוע בה במפלה יד (ערכין כה, א, אצל שרה אחוזה) [ורק פ"א מצאנו במשנה שציינו מדת קרקע על פי התבואה שתיצא, והיא שאמרו פאה פ"ג מ"י העושה מאתים, ע"ש ברב ותוי"ט. וכן הא שאמרו, ב"מ קה, ב כדי נפילה ... ארבע סאין לכור ... שמנה סאין לכור, הבונה — לדעת התוס', ולהמהרש"א כן גם דעת רש"י, וכן הבין החו"מ סי' קסח-מסקים שאפשר לצמוח בו כור תבואה. וכ"כ בשמ"ק בשם ר"י דרצ"ל בקרקע שגדל בו כור תבואה (העושה כור) ולדעת רש"י לפי מה שפרשו המהר"ם, וכפה"ג הבין כן דבריו גם השמ"ק, אף שם הבונה לקרקע שאפשר לזרוע בו כור תבואה, וכן דעת הראב"ד בשמ"ק שם], אפילו הוא כבית כור עירובין כג, א, בית כור עפר אני מיכר לך ב"ב פ"ז מ"א, — ולפיה"ח שכור הוא ל' סאה, ע"ע כור. וכל בית סאה היא 2500 א"מ, ע"ע בית סאה, יצא לנו שבות כור הוא (2500×30) ע"ה אלף אמה מרובעות [ובאשריון שלמה כ' מרובעים מעוקבים], והלשון אינו מדוקדק — ובשמ"ק ב"מ שם הביא לשון הראב"ד בזה"ל: בית כור ל' סאין וכ"כ מרובע היא נ' אמה על נ' אמה צא וחשוב ל' על ל' סאין כמה אמות הן (כן היא בדפוס ברלין תק"כ אשר לפני), ומ"ס הוא וצ"ל צא וחשוב ל' סאין כמה אמות הן, וע"ש שנים בהעתקת פ"ה נפל טעות כי העתיק: בית

רק'י אמות, וחשבון זה מכון [כי $10 \times (10 + \frac{1}{12})$]
 $104 \frac{1}{6} =$] וכ"ה בספר כריתות ל"ל שער ב' ספ"ה
 הוכחו דבריו במלאכת שלמה. ולזה כיון גם מהר"ם במ"צ
 בכלאים שם שב' שהוא עשר אמות ומחצה דהיינו "ב"ט
 וחצי טפח" וכ"כ להלן עשר אמות רוחב באורך עשר
 אמות ומחצה דהיינו "ב"ט וחצי" — שבא לפרש "שהמחצה
 אמה אינה מאסה בת ו"ט, אלא מבת ה"ט (המגיהים)
 לא ירדו לסוף דעתו וקלקלו בתקונם ע"ש בפנים). ומה
 שסיים ואלו "המפחים" מו"ט כאמה, אין ספק שצ"ל:
 ואלו (=אבל) "האמות" מו"ט כאמה והוא דבנגד מה
 שאמר ש"המחצה" הוא מבת ה"ט יאמר שהעשר אמות
 הן בנות ו"ט, והכל כדברי הר"ש הנ"ל.

והרב במ"ש מקיים גרסת הערוך ודעתו שגם
 "המחצה" היא מבת ו"ט דהיינו ג"ט, אלא שסובר
 שהתוספתא מירי באמות עוצבות ובכלאים בעיני אמות
 שוחקות עכ"ל (המגיהים כפה"ל לא ירדו לכונת דבריו).
 אכן גם לפירושו אין החשבון מדויק, דאמה שוחקת
 מרובעות הוא $1 \frac{97}{2804}$ ע"י הערה כז, וא"כ יהי הבית
 רובע $108 \frac{79}{144} = (1 \frac{97}{2804} \times 104 \frac{1}{6})$ משא"כ שיעור
 התוספתא שהיא $110 \frac{1}{4}$ א"מ. [ואולי נצרף דעתו עם
 דעת הגאונים שהחצי אמה היא $\frac{5}{12}$ אמה בת ו"ט ויהי
 חשבון התוספתא $108 \frac{78}{144} = 10 \frac{5}{12} \times 10 \frac{5}{12}$ א"מ
 והוא קרוב מאד לשיעורו של הרב במ"ש] והר"ם בפיהמ"ש
 כלאים שם כ' שבת רובע הוא 'אמות וחומש על 'אמות
 וחומש וכ"כ בספרו היר כלאים פ"ג ה"ט, כעשר אמו' וחומש
 אמה על עשר אמות וחומש אמה (עם כף הרמיון
 והקירוב כי $10,2 \times 10,2 = 104 \frac{1}{25}$ והוא פחות מעט משיעור
 האמיתי) ואולי היתה לפניו כן הגרסא בתוספתא (ואיזה
 סופר כ' בר"ה ח' והבאים אחריו פשטוהו לחצי,
 אכן במ"ש העיד שבספרים מדויקים הגרסא ברמב"ם
 כעשר אמות וחצי אמה, על עשר אמות וחצי אמה ע"ע.
 בית רים. ע"ע רים.

בקע. גם זה בקע משקלו בראשית כד-כב, והוא
 מחצית השקל של קדש (בן כ' מעה, ע"ע),
 כדכתוב שמוה לה-כו בקע לגלגלה מחצית השקל
 בשקל הקדש, נמצא הבקע ' מעה - ובת"י
 הרגם שם ושם: דרכמינא, ונראה דכונתו לדרכמין
 פרסי שהיו שוה כב' דרכמין אמינים, ע"ע. - ונראה
 שגם היוסיפין שכתב שהשקל ליהודים הוא די
 דרכמוני אמיני (עיין ע' אונקא, ומאור עינים
 א"ב פנ"ו) כונתו לשקל הקדש דקרא דהוה הבקע ב'
 דרכמין. - וכ"כ רבי"ם ע' אסתירא: ומשקל בקע לגלגלה
 שנים דרכמים כמאמר יוסיפין. [אלא שדברי רבי"ם
 צק"ע. דלפי האמור יהי הסלע התלמודי רצ"ל שקל של
 וורה אחי שהוסיפו עליו שתות. $4,8 = 4 \times \frac{6}{5}$ דרכמין,
 ורב סלע $1,2$ דרכמא. - והוא בע' מנה סהם וכתב שהווי
 (שהוא רבע סלע) הוא דרכמא ולא זכר שיש זה
 התלמודי שהוא $1,2$ דרכמא. ועיין ערך גרמס]. -
 ברזנא

בית כור דהיינו אלף ות"ק אמות, ונשמטו המלות:
 ברוחב נ' אמה, ועי' מהרש"א ר"ה מפלת שהעתיק ג"כ
 איזה פעמים אלף ות"ק אמות, והשמיט: ברוחב נ'.
 בית לתך. הקדיש בית לתך בית סאה בית קב מניין
 ת"ל השדה תו"כ בחוקתי פ"י, האומר
 בית כור עפר אני מוכר לך אע"פ שאינו אלא לתך
 (רצ"ל בית לתך) הגיעו ב"ב פ"ו מ"א, והנה לתך הוא
 חצי כור ע"ע, ואחרי שבית כור היא 75000 אמות ע"ע,
 נמצא בית לתך $(\frac{75000}{2}) = 37500$ אמות.

בית סאה. בית סאתים. ויעש העלה כבית סאתים ורע,
 מ"א ה-לכ, בנופל לבית
 סאה כלאים פ"ג מ"ב, בית סאה כמה הוי תרי אלפי
 וחמש מאות גרמירי ב"ב כז, ב. חמשין על חמשין בית
 סאה ירוש' סוטה פ"ה ה"ג, רי"א עד בית סאה ... וכמה
 שיעור סאתים ... כחצר המשכן ... אורך מאה כאמה
 ורוחב חמשים, עירובין כג, ב. והוא חמש אלף אמות
 מרובעות, ומוה שבית סאה היא תרי אלפי וחמש מאות
 אמות, ולעיל ראינו שהוא תרי אלפי וחמש מאות
 גרמירי, ושם"מ שאמה וגרמירי הד הוא. —

בית פרס. נזכרת הר"פ במ"ג. ואיתה אהליות פי"ו
 מ"א החורש את הקבר הרי זה עושה בית
 הפרס עד כמה ... מלא מענה מאה אמה ועי' בפיהמ"ש
 וברב טעם לזה, וי"ג חצי המענה מאה אמה, ולפ"ו
 תהי' המענה ר' אמה עעה"ש מה שהאר"ך כזה, ועיין
 רש"י סו"ק ה' ב ד"ה ביה"פ ובגליון ש"ס, ובתוספתא
 אהליות רפ"ו איתה כמדת פרס, ופ"י כמדת בית הפרס. —
 בית קב. ע"ע בית לתך, אין חולקין את ... השדה עד
 שהיא בה'ט קבין (מקום לזרוע בו ט' קבין).
 רא"א עד שיהא תשעה חצי קבין ב"ב פ"א מ"ו, והנה
 הקב הוא $\frac{1}{6}$ סאה ע"ע ויהי' בית קב $(\frac{2500}{6}) = 416 \frac{2}{3}$
 א"מ, ובית רובע הקב $(\frac{416 \frac{2}{3}}{4}) = 104 \frac{1}{6}$ אמה, וע"ע
 בית רובע. —

בית רובע. כדי שלא ישאר רובע (מקום שאפשר
 לזרוע בו רובע הקב) לבית סאה כלאים
 פ"ב מ"ג, קרקע בית רובע חייב בפאה פאה פ"ג מ"י
 כ"ד קרחית לבית סאה מקרחת לבית רובע שם מ"ט,
 ואחרי שבית סאה היא 2500 א"מ, ע"ע, יהי' בית
 רובע $\frac{2500}{24} = 104 \frac{1}{6}$ א"מ וע"ע בית קב, ובערוך כ'
 מצינו בתוספתא כלאים פ"ב מ"ו, רובע הקב 'אמות
 ומחצה על 'אמות ומחצה (יא) וזה עולה $110 \frac{1}{4}$ א"מ,
 והיא יותר מהשיעור האמיתי, ומהר"ם במ"צ והר"ש,
 כפי הגהות הגר"ל, בפאה פ"ג מ"ו הביאו ג"כ התוספתא
 בזה"ל, וכתבו שאינו מכון ממש, וכ"כ התשב"ץ ח"א
 עקס"ה שדבריו בזה על צד הקירוב. אבל בכלאים שם
 ס"ט גרס הר"ש בתוספתא 'אמות ומחצה מרובעות
 ופ' שהעשר אמות הן באמות בנות ו"ט והמחצה כאמה
 בת ה"ט, שמחציתה $2,5$ טפח או $\frac{5}{12}$ אמה בת ו"ט,
 וכי מרובעות שזכרה התוספתא לאו דוקא דהרוחב הוא

סאה והיתה מיוחדת למדת הלח, והשני שחללה החויק כ' סאה ועם הגורש ג' סאה והיתה מיוחדת למדת היבש, ע"ש מה שהאריך בזה, ורצונו לכוון זאת בתירוץ התלמוד—ואנכי מצאתי לו זה ככר חבר את ראה"ק שאומר בפ' שקלים שמאת היבש חסרה שליש בלח, והוא שהסאה של יבש שוה אל $\frac{1}{8}$ סאה של לח. (וכפה"נ הוא סמעם גודשא הנ"ל שהי' דרכם לגרש את הסאה, והיתה עם הגורש, שהוא $\frac{1}{8}$, שוה אל סאה הלה, וע"ע עשרון) ומצאתי אחר"כ בתוך עשיר כלים פמ"ז שזכר דברי ראה"ק הללו נכ"י. והיה בין לפירש"י ובין לפי' החו"י פירושא דקרא דאלפים בת במדות הלח, והכתוב דבתים שלשת במדות היבש. וכן הוא בתוספתא כלים כ"ט פ"ה ובמדרש רב"ר פ"א אלפים בלח שלשת אלפים ביבש, וכ"ה בתרגומים שבמלכים תרגם יב"ע תרין אלפין בתים ברטיבא, ובדה"י תרגם ר"י תלתין אלפין בתין ביובש תרין אלפין ברטיבא (ועי' רד"ק שפי' דברי התרגום שנ' אלפים ביבש היינו עם הגורש, והוא כפי' רש"י).

ודעת התשב"ץ ח"א עקע"ב שבדרות האחרונים פחתו מהמדה שליש, ומה שהחויק בדורו של כותב ספר מלכים שני בתים החויק בדורו של כותב סדה"י שלשת בתים. כמו שהוכיחם הנביא (עמוס ח-ה) שמעו זאת השואפים... להקטין אפה ולהגדיל שקל (שהקטינו המדות והגדילו את השקל, והניחו השער במקומו). וכמו שהגדלת השקל הי' שליש ע"ע, כן הקטנת האפה (המדות) הי' שליש, והיתה הבת שלהם שוה אל $\frac{1}{8}$ הבת שהיתה כימי שלמה. [ועי' בלב מלכים שהרכיב תירוצו של התשב"ץ עם תירוצו של החו"י אף שכפי הנראה לא ראה דברי זה האחרון, כי לא זכרו]. אכן בענפי יהודא לספר והזוהר פ' הצוה אות ה' תמה על התשב"ץ דהא כותב ספ" מלכים הי' ג"כ אחרי שכבר הקטינו המדות לדעת התשב"ץ, כי לפי המבואר ב"ב טו, א ירמיהו כ' ספרו וספר מלכים, והוא שהתנבא בשנת ג"א רצ"ח הי' אחר עמוס — שהתנבא בשנת ג"א כ"ח.

ג.

גדול. [העתקה מהמלה גראש גראשין groschen, שם שבו נקראו בל"א בכלל כל המטבעות הפחותות

מן

(גב) וז"ל ריא"ג בסה"ש ע' בת: הבת והאיפה הם שתי מרות שוות... אלא שהאיפה מדה היבש והבת מדה הרטוב... ומשקל מה שמודרין בכל אחת מהן ז' אלפים ומאתים וזו (היינו ק' וזו ללוג). הנה השוה מה משקל הלח למשקל היבש, אכן בעי' איפה כ': מכילה כן היבש ז' אלפים ושמונה מאות וזו נדהינו $2\frac{3}{66}$ וזו לכל לוג, וכן הלח שמנת אלפים ומאתים וזו נדהינו $8\frac{113}{113}$ וזו לכל לוג) (ע"ש שסיום מצאתי זה בקצת הפירושים, ומצאתי בקצתם מה שזכרתי בעי' בת, וז"ל דרצ"ל שקצתם מחלקין בין משקל היבש למשקל הלח, וקצתם אינם מחלקין ביניהם, כמו שבי' בעי' בת). והנה השיעור $\frac{2}{3}$ 66 וזו ללוג היבש מצאנו אצל כמה מתכרים, אבל השיעור $8\frac{113}{113}$ ללוג הלח לא מצוינו דוגמתו אצל אחרים, (ועיין בדברי הרב עי' לוג שמן שבבעצמו כ' מדה סובלת כמה וזוים, וקשה לאמר שמחלק בין שמן לשאר לח) עכנ"ל שטעות נפל בספרים וכי צ"ל וזמן הלח שבעת אלפים ומאתים וזו, כמו שבי' בעי' בת, ואיך נתהווה הטעות נקל לשער... (נכ"י) לא נתבאר בדברי הפייטן, כמה ביצים היא הבת הלח וכמה הבת היבש. ואנכי סבור הייתי לאמר שחשבון הביצים הנזכר בתלמוד (כמו קמ"ד ביצים לסאה, וכ"ד לקב ע"ע) הוא ללח או ליבש עם הגורש, וע"ע סאה ששם הבאתי כמובין לסברתי מהירוש'. אכן בספר מקוה טהרה, ראיתי שהאריך בזה, כפ"א והלאה. ודעתו שחשבון הביצים הנ"ל הוא למדת תוך היבש, וכי כ"ד ביצים לקב, למשל, הוא קב של יבש, אבל הקב של לח (או של יבש עם הגורש) יהי' ל"ו ביצים, עכ"ל. ולדעתי קשה לאמר כן —

(י' הבאתי את הערך הלו ועוד איזה אף שלא נמצאו רק בספרות הרבנות, לפי שנצרכים לנו להבנת איזה ערכים אחרים בספרות התלמודית.

ברזינא. ברזינא לויבורא, רביעאה (וברש"י איתא: רביעאה) לעקרבא, פלגא ריבעא לגילויא, ריבעא אפילו לבשפים שבת קט, ב. רש"י פי' כוס קטן מאד, וכ' החצ"ם שהוא כמו ברזינא, כלי שמחויק מים משקל זין (= דינר, ע"ע) ובאמת יש נוסחאות שכתוב בהם ברזינא ב' היבות, והח"ק כ' שמעות הוא ולא ארע מנ"ל, והערך כ' א' מח' ברביעית, ונראה קצת שכונתו ברביעית לרביעית הקב (ללוג, ע"ע) שהרי בערך שפר כ' שהוא כוס של זוכית ארוך שיעור טפחים או יותר, ע"ש, וכפה"נ כן הבין את דבריו גם החת"רצ"פ שכ' בשם הערוך שהוא $\frac{1}{8}$ לוג, וסמכים לזה מסדר המדות שהולכים ומתכפלים רביעאה— $\frac{1}{4}$ לוג, ופלגא ריבעא— $\frac{1}{2}$ לוג, ריבעא — לוג (רש"י), ומחסבר שנים רביעאה (= $\frac{1}{4}$ לוג) היא פי שנים מברזינא שאיתה לפניו, וא"כ ברזינא היא $\frac{1}{8}$ לוג. אכן הח"ל הבין שכונת הערוך "ברביעית" אל $\frac{1}{4}$ לוג נמצא הברזינא (א' מח' ברביעית) = $\frac{1}{32}$ לוג ע"ש.

בת. היא $\frac{1}{10}$ חמר, כמו שנאמר יחזקאל מה-יד עשרת הכתים חמר והיא שוה אל האיפה, (ומחוקת ג' סאין, ע"ע איפה) כמו שנאמר שם מה-יא והאיפה והבת תוכן אחד יהיו, אלא שהאיפה מדה היבש והבת מדה הלח, כמו שנאמר ישע'י ה-י כי עשרת צמדי כרם (היינו לח) יעשו בת אחת, וזרע חמר (היינו יבש) יעשו איפה—גב) והיא ע"ב לוג, ולפי מה שכ' יוס'פון קרמוניות פ"ח סי' ב, מ הוא שוה אל ע"ב קסטין (נמצא שהקסט והלוג חד הוא) שהן ממרתא אחת או י"ב כוז, (עיין באקדק דף 260-259) וכן העתיקו השבעים והוואלגאמא דבהי"ב ב-ט את הבת ע"מ מטרתיא ע"ע, והסורי במלאכים שם תרגם מטרין, ועי' הרצ"פ ח"ב דף 66 שבי"כ גם אזכיום בשם איפולימוס שהבור שהוא עשרה בתים שוה אל עשרה מטרין, וכי מטרין ומטרתיא חד הוא. והנה בים שעשה שלמה, כתוב אחד אומר (מ"א ז-כו) אלפים בת יכיל, וכתוב אחד אומר (דיה"ב ד-ו) כחויק בתים שלשת אלפים, והרצו בנפרא עירובין יר, א שהוא לגודשא. והכונה לפירש"י שגודש כל מדה העשו' כים של שלמה הוא שליש (מלכ"ר) של תוך המדה (דהיינו $\frac{1}{2}$ מן המדה), ודעת הגבתי, בהשמטה לסי' קעב דב' בתים שונות היו: האחת שחללה החויק ג'

ואם ה' סובר שמשקלם פחות מזה לא ה' שותק מלפרש זאת, ועוד כי חשבוננו בחו"מ שם סיפור ע"ד הרמ"א ב"ד"ע שזכרתי לעיל, וכבר הוכחתי בע' זהב, שע"כ ז"ר של הרמ"א כבר ה'.

ואשר קשה לי הוא מה שכתב בנו של הרר"ך, בהגהת הפרישה יו"ד הובאו דבריו בקצרה בש"ך שם וז"ל: ונראה שאף לפי מהר"א ומהר"ל ששיערו פדה"ג בערך ב' זהובים לא ה' פחות מערך א' ר"מ ושני שלישי ר"מ (5/8) כפי שהיו בזמניהם הר"מ בעד ע"ב קאראטין שהיא ל"ו גדולים פולנש נד, נמצא לפ"ח היון הב' (72 x 5/8) = 120 קאראטין, אשר לפ"ח ערך 62 קאראט ללוים, יהי' שיעורו עוד פחות מן 2 לומ, שיעור קטן מאד, שלא שמענו עד כה (ועיין הערה קצב, שגם בזמן הר"ח שנחקטנו הר"מ ה' משקל הר"מ ערך 1.76 לומ משא"כ ע"ב קאראט שהם רק ערך 1.16 לומ, ואולי איזה טעות נפל במספר הקאראטין).

עוד קשה מה שב' הדרישה אה"ע שם שזוקק כסף (ח' לויט, ע"ע) שוה ח' ז"פ ומעט יותר (כ"ה בדפוס קאניגסבורג אשר לפני). וא"כ ב"ו הם רק רביע זקוק=ד' לומ? — אבל ראה זה מצאתי בחו"י (דפוס סדילקאב אשר לפני) ס' א' שב' בזה"ל: והדרישה כ' זקוק בפולין היו ס"ח גדולים, וזקוק כסף שוה ו' (6=) זהובים, ע"ש. והחשבון מסווג לחשבון הרמ"א, ע"פ הנ"ש והנר"א המבואר בע' זהב שם. — ואם הניסחא שברדישה שלפנינו היא הנכונה (ובחו"י היא מהר"פ) אפשר לומר שאף שבמקום וכוונת הרר"ך ובנו היתה המטבע זהוב פחותה וגרועה מטבעת ז"ר ופולנש של הרמ"א, משום שהיו בה הרבה סיגים (ובעין שב' הנר"א ב"ד"ע שם) אכן חשבון המלע והפרומה שלהם הוא הכל ע"פ זהוב ריינש ופולנש של הרמ"א שהיו מכסף צרוף, אחרי שלפרש דברי הרמ"א קאתי — וראה זה מצאתי בפרישה חו"מ שם, אחרי חשבוננו שזכרתי לעיל, כ' בזה"ל: ועיי' מה שכתבתי בסמ"ע ע"י נד' דכסף בזמנינו נראה לעינים שנתייקר מערך חשבון הנ"ל, מסילא עולין, יותר מפעניק ושאר כמבעיה"י בשקל ומלעים, ע"כ, הרי לפנינו שחשבוננו הוא לפי מה שה' הזהוב בימי הרמ"א, וכי בימיו ה' הזהוב שוה פחות מזה, מסילא שהזקוק כסף ה' שוה יותר מן ו' זהובים, ועיין ג"ש וחיה"ש שהאריכו בזה, וכפה"ג לא ראו שניהם את דברי הפרישה האמורים, (והתחה"ש כ' בעצמו שלא ה' הדרישה ת"י בשעה שב' התשובה ההיא).

ובח"מ אה"ע שם ס"ק כ"ד קורא דרייאר אל 1/10 זהוב פולנש, וגדול=אל 1/30 ז"פ כהסמ"ע, עש"ל, אכן ממה

מן שלישי ר"מ] נזכר אצל מחברים שונים, אך לא כולם יכוונו אל מטבע אחת, ואין סחיד כולם שוה. — המהר"ל בהל' פדיון שלו (הובא ביש"ש קדושין פ"א פ"ג נד, ובד"ח בכורות פ"ח אות כב) כ' דנ"ל שב' זהובים רייניש הן שיעור ה"ם, דנ"ל המלע הוא ד' גדולים ג. — שקורין אלט מורנש ועולים עשרים מהם לשני ז"ר, הרי שקורא גדול למורנש — שהוא ג' אישמרלישים הנקראים לבנים, ע"ע מורנש, וכי הגדול הוא 1/10 זהוב, — והאשמרליש או הלכן הוא 1/30 זהוב. — אכן הרר"ך ובנו קוראים גדול למטבע שהיא 1/30 זהוב, (ולאחד מעשרה בזהוב קורא הרר"ך דרייאר — לפי שהוא שוה לנ' גדולים). וז"ל בסמ"ע חו"מ ס' פ"ח: ומור"ם ז"ל כ' שעולים ה"ם (=כ' דינרין) ב' זהובים פולנש ... וב"ז הם כ' דרייאר פולנש. הרי לפ"ח ו' דרייאר לזהוב, ושלשה גדולים לדרייאר, או שהגדול הוא 1/30 זהוב פולנש כמו הלכן (האישמרליש) שהוא 1/30 זהב ריינש. — וע"ש שב' וב' מעין שהוא שלישי דינר עולה גדול פולנש, ובוה אני מבין מה שב' בדרישה חו"מ שם ... וגם לב' דהיינו ששה מעין ... "אשר אין כל מובן לזה (ובדפוס קאניגסבורג אשר לפני הוגה, ונס לד" ולא אדע כונת המניה) דלדעתו צ"ל: "וג' לבנים" וצ"ל גדולים שג' מהם, הם באמת ו' מעין כאמור — ויהי' פירוש דברי הפרישה איך שיהי', עכ"פ רואים אנחנו שגדול פולנש הוא 1/30 זהוב פולנש. —

אלא שנעלם ממני גדול הו"פ של הסמ"ע, ולפ"ז נעלם ממני גם גדול הגדול שלו, דאם אמנם בדרישה אה"ע ס' ס"ו משה את הו"פ אל הו"ר כמו שמשוה אותם גם הרמ"א יוד"ע ס' ש"ה, אבל גם בדברי הרמ"א נסתפקו הנ"ש והתחה"ש אם הו"ר שלו ה' קל כו"פ או להיפך שהו"פ שלו ה' ככד כהו"ר, (וע"ש מה שהאריכו מאד בדברי הסמ"ע), ונ"ל להוכיח דו"פ של הסמ"ע הם זהובים ככדים כו"ר, ולא להיפך, שהרי משה שם הדרישה חשבון הב' לחשבון האלף ותתק"ב שעורים של הגאונים שהם לכה"פ 5 1/4 לומ, עיין ט"ז יוד"ע שם, ושם"מ שזהובים שלו ככדים הם כל זהוב 2,625 לומ. ואין לומר שגם השעורים שלו היו קלים [ועיין צצה"ח יוד"ע ס' רב"ג שמצא משקלם במשקל מקומו וחמונו — (אשר כפה"ג לא ה' כבר ממשקל שוכר המ"ו, ואולי עוד קל ממנו, עיין לקמן) — ערך 4.5 לומ דהוא לפ"ח המ"ו, במשקל קיסר רק (= 4.5 x 1125/1800) מעט יותר מן 3 לומ], דבעצמו הוא הדרישה יוד"ע שם שמשקלם לדעת מהר"ם ס"ח הוא ה' לומ וקוינט (כצ"ל, ובדפוס אשר לפני איתא ה' לומ ו' קוינט וזה טעות דמוכח),

(ג) נמצא גדול הוא דינר, ובהגהות מרדכי סוף כתובות כ' שכ"ה וזו הם כ' גדולים, נמצא הגדול שלו שוה דינר רביעי, ואולי הוא גרול אחר ואינו זה של המהר"ל (וע"ש בחידושי אנשי שם דברים קשים להלמס, ואני תמה על הנ"ש והתחה"ש שעסקו בסוף דברי הא"ש — ע"ע ווינר — ולא נתעוררו על ראשית דבריו). נד' כפה"ג מלשון הרב ידע והכיר את הר"ט של "ומניהם" וידע את שויו, ובתורה"ש כתב עליו שלא ידע כניל האי ולפי האמור אין מקום לשאלתו. — נד"ז וצ"ע"ק מה שציון שב' בסמ"ע דהכסף נתייקר, ואין זכר לזה שם. — ולא עוד אלא שלפי דבריו אלה אין מקום לקושיות התם כמבואר למעיין, (ועיין בד"ח שם שהתם את הסמ"ע שלא רק בזה שעכשיו המטבעות הם סיגים ואין חשבון חז"ל כי אם על הכסף נקי עכ"ל, ובפי הנ"ל לא ראה דברי הפרישה הללו, דאם דאם עדיפא ה' מקשה סדירי' אדירי') ואולי יש איזה ט"ס קטן כאן.

ממה שב' שם ס"ק כ"ג שחשבון המרדכי — שהוא לפי מה שב' להלן, ה' לוח או ה' לוח ורביע — הוא לכאורה יותר מחשבון הרמ"א, נראה שכונתו למטבעות פולנש קלות או גרועות בשוין, דאם היתה כונתו למטבעות ריינש הככרות (השוות $5 \frac{1}{8}$ לוח) הרי יהיו החשבונות סכונות יח) — ולא עוד אלא שכמדומה לי שההוהב שלו קל או גרוע מז"פ של המ"א והפמ"ג כי הם חשבו את הו"פ לחצי ז"ר ע"ע זהב, ומדברי הח"מ משמע שהוא רק $\frac{2}{5}$ ז"ר שכן חושב את השוק, שהוא ז"ר אחד (עין שו"ת מהרי"ו סי' קל"ו, וברו"ה סי' א) ב' והובים פולנש וחצי — עיין בח"מ בפנים, ואם כי יש לרחות דאולי השוק שלו ה' כבד משוק מהרי"ו, בכ"ז מסתבר לי כמו שכתבתי דב' והובים ומחצה של הח"מ הם ז"ר אחד וכו"ר הם ה' ו"פ שלו, דכן מצינו גם להש"ך יור"ע סי' ש"ה שמצריך לפדה"כ ה' ו"פ במקום ב"ו שמצריך הרמ"א, ולפ"ז יהי' הגדול פולנש של הח"מ שוה אל $\frac{2}{5}$ גדול של הררו"ך ובנו ועיין ש"ך יור"ע סי' רמ"ט סק"ד שב' ששלישית השקל (שהוא לדעתו $\frac{1}{8}$ סלע, עי' ערך סלע) הוא י' גדולים, והיינו ג"כ $\frac{2}{5}$ מגדולי הררו"ך ובנו (אחרי שלדעתם שליש הסלע הוא רק ד' גדולים, כמבואר בריש ע"ו).

ואולי הוהוב של זו"מ הגר"א, שהי' שוה $\frac{1}{15}$ לוח לא ה' משקלו אך ערך $\frac{2}{15}$ (= $\frac{1}{15}$) לוח (ורק משום חורפא דמכנא ה' שוה יותר מעט). וכי הוא הוהוב שזכר בצ"צ שם, שה' מהם הם לוח בקירוב (דהיינו ערך $\frac{1}{15}$ לוח לכל והוב) אשר לדעת הגר"א ל' מהם הם ה"ס, והנאון בצ"צ סבר שהם הוהובים שזכר הש"ך וכי דעת הש"ך דלא בעינן, כספ' מטבע' (רצ"ל שהי' משקל המטבע בומנו, כמו שהי' בימי משה, ה' לוח ורביע) רק "שוה כסף" (רצ"ל דבעינן כל כך כסף שזכור לקנות בהם כל כך קנינים, כמה שיכלו לקנות בה' לוח ורביע בימי משה נהי"י) ע"ש בפנים, ולי מסתבר כמו שכתבתי והרבה דו"ד יש לי עם הנאון באותה תשובה, אבל אין כאן מקומם.

גודל. יש נזורים אורו מן גדול, עיין ר"ש אהלות פ"ג מ"א. ויש להסתפק אם הכונה אל האצבע האמצעית של כף היר, הנקרא בל' חו"ל אמה. ונקראת כן ע"ש שהיא ארוכה משאר האצבעות (ו) או שהכונה אל האצבע אשר עומד בקצה היר וסמוך לגוף (דויטען) ונקראת כן ע"ש שהיא עבה ושמה משאר האצבעות וכמו שנקראת האצבע הלזו, בלה"ק, ערבו ושומרי בהן שפי' בל"ע עב ושמן, עיי' פירוש ע' בהן (ו) ומסדרום בתלמוד

חוקק של מהרי"ל, לפי מה שב' המ"ו, הוא זקוק קיסר, וזקוק פולין ה' בימי המ"ו פחות מעט מן $\frac{1}{4}$ זקוק קיסר, ובימי הגר"א ה' רק $\frac{2}{3}$ זקוק קיסר בערך. והוהוב של מקומו של הגר"א ה' שוה ערך $\frac{1}{60}$ זקוק של מקומו (דהיינו ערך $\frac{1}{15}$ לוח של מקומו) נמצא הוהוב של מו"ו שוה אל $\frac{1}{15}$ ז"ר, או $\frac{1}{6}$ זהב של מו"ו הש"ך והח"מ. [והגדול של מו"ו הגר"א שוה אל $\frac{1}{15}$ ג"ר, או $\frac{1}{8}$ גדול של מו"ו הש"ך והח"מ] ולכן הצריך לפדה"ב ל' והובים. עיין ביאורי הגר"א אה"ע שם. — ואולי כמשקלות הגר"א ה' ג"כ משקלות הרב הגרש"ז (שהי' בזמן הגר"א וקרוב למקומו), ובה

נה) נסתייעתי ממה שהגדיל שיעור המרדכי על שיעור הרמ"א ונסתתי על מה שב' לפני זה שיעור הריב"ש גדול משל הרמ"א? לפי שאפילו נימר דכונתו לז"ר ג"כ יגדל שיעור הריב"ש משל הרמ"א דשל הריב"ש הוא $3,75$ אנקיות ע"ע סלע, משא"כ שיעורו של הרמ"א שאפילו לדידי לא הוה יותר מן 3 אנקיות, ע"ע זהב. נהי"י שוב ראיתי באפריון שלמה בק"א, שגם הוא כ' שטעם הרב הוא כי ח' לוח הם אלף התק"כ גראן, וכי הגראן הוא גרעין שעורה, כמו שמצא כ"ו בלוח התרופות של הספר מרפא לעם, ואח"כ הביא מה שב' הצ"ע שלא ידע כונת ומעם א"ו אדמו"ר, וסיים: ולא זכרתי לעמוד על דעת של הצ"ע — כי הלא דברי רה"ג נ"ע בדורין בטעמם וגימקום, עכ"ל, ולא אדע למה לא זכר, אחרי כי דברי הרב בצ"צ מפורשים שמשקל ה"ס לפי מה ששקל פחות הרבה מזה (משא"כ דברי א"ו אדמו"ר, שסתמא נאמרו, בלא טעם וגימקום) ואם הוא מצא סתירה לדברי הצ"ע מדברי המל"ע ה"ו לו להקשות. ולא לאמר שלא עמד על דעתו, ובפרט שבאמת לא קשה אם לא ראה הצ"ע את ספר הרפואות, ואשר אולי לא נדפס עדיין בשעה שכתב השו"ת זו — (גם אפשר שראה אותו, רק חשב שהגראן כבד מהשעורה (הבינונית)). נהי"י הארכתי מעט לפרש דברי הצ"ע, כי באמת הליטון קשה קצת שם, עד כי ראיתי לרב גדול אחד שהפליג בפרווש דבריו (ואולי גם האפ"ש לא ירד לסוף דעתו מפ"י, ומה גם כי רבו בהם מהד"פ). — (נו) ע"ע אמה א, מה שכתבתי בשם רש"י והתוספתא ריש יומא. ועיי' תוספתא קרבנות פ"ו ששם איתא נותן גדולה מכאן וגדולה מכאן דנראה שקראת לאמה גדולה, והאחרונים הגיהו ע"פ הגמרא דובחוב נג"א גדולה מכאן, וקטנה מכאן אכן ברמב"ם מעשה"ק פ"ה ה"ז כתב באצבעי הגדולה מכאן ובגדול מכאן, ואחשבו שכן היתה הגרסא לפניו בתוספתא. — (נו) כל המפרשים פירשו שבהן היא האצבע אשר בקצה כף היר וסמוך לגוף. והא דאמרו בספרא פ' צו פ' קפר על בהן זה פרק אמצעי אין ספק שהכונה שוה פרק האמצעי של הבהן הנזכר בקרא וכמו שאמרו לפני זה על תנוך און זה גדר האמעי, שהכונה גדר האמצעי של האון הנזכר בקרא, וכ"כ רש"י שמות נט—ב בהן הגדול ובפרק האמצעי וכן מפורש בפ"ו שם: ועל בהן ידב הימנית זה פרק האמצעי שבבהן, ואונקלוס וכן ת"י שמות שם תרגמו איליון, ועיי' פלונישער אצל לאווי ע"ו שפירושו בל"ע שרש הבהן, ונראה שגם הם כונו אל דרישת חו"ל הנ"ל כי בבהן הפרק האמצעי הוא מושרש בבשר כף היר. — ובת"י ויקרא ח—כג, כד יד—זו תרגם על פויקא אמצעי פתח ולא זכר של איזה אצבע, וזה תיבא, ואני חושב שנשמט בדפוס במזיד או בשגגה שם האצבע. וכמדומה לי שבהר"ר טעה בזה וסבר

נה) נסתייעתי ממה שהגדיל שיעור המרדכי על שיעור הרמ"א ונסתתי על מה שב' לפני זה שיעור הריב"ש גדול משל הרמ"א? לפי שאפילו נימר דכונתו לז"ר ג"כ יגדל שיעור הריב"ש משל הרמ"א דשל הריב"ש הוא $3,75$ אנקיות ע"ע סלע, משא"כ שיעורו של הרמ"א שאפילו לדידי לא הוה יותר מן 3 אנקיות, ע"ע זהב. נהי"י שוב ראיתי באפריון שלמה בק"א, שגם הוא כ' שטעם הרב הוא כי ח' לוח הם אלף התק"כ גראן, וכי הגראן הוא גרעין שעורה, כמו שמצא כ"ו בלוח התרופות של הספר מרפא לעם, ואח"כ הביא מה שב' הצ"ע שלא ידע כונת ומעם א"ו אדמו"ר, וסיים: ולא זכרתי לעמוד על דעת של הצ"ע — כי הלא דברי רה"ג נ"ע בדורין בטעמם וגימקום, עכ"ל, ולא אדע למה לא זכר, אחרי כי דברי הרב בצ"צ מפורשים שמשקל ה"ס לפי מה ששקל פחות הרבה מזה (משא"כ דברי א"ו אדמו"ר, שסתמא נאמרו, בלא טעם וגימקום) ואם הוא מצא סתירה לדברי הצ"ע מדברי המל"ע ה"ו לו להקשות. ולא לאמר שלא עמד על דעתו, ובפרט שבאמת לא קשה אם לא ראה הצ"ע את ספר הרפואות, ואשר אולי לא נדפס עדיין בשעה שכתב השו"ת זו — (גם אפשר שראה אותו, רק חשב שהגראן כבד מהשעורה (הבינונית)). נהי"י הארכתי מעט לפרש דברי הצ"ע, כי באמת הליטון קשה קצת שם, עד כי ראיתי לרב גדול אחד שהפליג בפרווש דבריו (ואולי גם האפ"ש לא ירד לסוף דעתו מפ"י, ומה גם כי רבו בהם מהד"פ). — (נו) ע"ע אמה א, מה שכתבתי בשם רש"י והתוספתא ריש יומא. ועיי' תוספתא קרבנות פ"ו ששם איתא נותן גדולה מכאן וגדולה מכאן דנראה שקראת לאמה גדולה, והאחרונים הגיהו ע"פ הגמרא דובחוב נג"א גדולה מכאן, וקטנה מכאן אכן ברמב"ם מעשה"ק פ"ה ה"ז כתב באצבעי הגדולה מכאן ובגדול מכאן, ואחשבו שכן היתה הגרסא לפניו בתוספתא. — (נו) כל המפרשים פירשו שבהן היא האצבע אשר בקצה כף היר וסמוך לגוף. והא דאמרו בספרא פ' צו פ' קפר על בהן זה פרק אמצעי אין ספק שהכונה שוה פרק האמצעי של הבהן הנזכר בקרא וכמו שאמרו לפני זה על תנוך און זה גדר האמעי, שהכונה גדר האמצעי של האון הנזכר בקרא, וכ"כ רש"י שמות נט—ב בהן הגדול ובפרק האמצעי וכן מפורש בפ"ו שם: ועל בהן ידב הימנית זה פרק האמצעי שבבהן, ואונקלוס וכן ת"י שמות שם תרגמו איליון, ועיי' פלונישער אצל לאווי ע"ו שפירושו בל"ע שרש הבהן, ונראה שגם הם כונו אל דרישת חו"ל הנ"ל כי בבהן הפרק האמצעי הוא מושרש בבשר כף היר. — ובת"י ויקרא ח—כג, כד יד—זו תרגם על פויקא אמצעי פתח ולא זכר של איזה אצבע, וזה תיבא, ואני חושב שנשמט בדפוס במזיד או בשגגה שם האצבע. וכמדומה לי שבהר"ר טעה בזה וסבר

ובפרמי המדות אות ב' הביא הא דאיתא בירוש' מילה פ"ק ה"ט בין דל"ד, מלא גודל", וסבר שקאי אתורה וכ' ז"ל : כונתם קשר גודל, כדי שישתוו השיעורים ולא יהי' מחלוקת בין הבבלי והירוש', וקשר גודל או כלשון הירוש' "מלא גודל" ב' אצבעות כשיעור הבבלי, עש"ל, אבל לעיל הוכחנו שגודל וכמלא ריוח רוחב גודל חד הוא, ולחלק בין מלא גודל הירוש' ובין כמלא ריוח רוחב גודל הבבלי ולומר שהראשון כפול מהשני לדעתי דחוק (וע"ע סיט דלהרמב"ם סיט ומלא הסיט קטנים ממלא רוחב הסיט, ואיך ניזול כאן בטר אפכא, ונאמר שמלא גידל גדול ממלא ריוח רוחב גידל?) ולדעתי הברייתא של הירוש' מיירי בחו"מ דו"ל: וצריך שיהי' משייר... בין דל"ד מלא גודל... צריך ליתן ריוח כספר מלמעלן ב' אצבעות ולמטן ג' אצבעות, רי"א בתורה מלמעלן ג' ומלמטן טפח (ע' פני משה) הנה רישא דברייתא היא סמך כהלמודין, וכמ"ס בחו"מ [ורק ר"י נקט לנו דינא דתורה, וזה שאמר בתורה מלמעלן וכו', ואולי חסר בדר"ד דינא דבין דף לרף] ומלא גודל הירוש' הוא רוחב הגודל הבבלי וגודל של המ"ס — שוב ראיתי כי דברי הרה"ר שאולים ממראה הפנים שם על אתר, ולדעתי פי' הירוש' כמו שכתבתי. —

גמד. נמד ארכה שוטמים ג- מז ה"י גרמידיא ארכה ובערוך כ' מתחלה שהוא אמה והביא לראי' את התרגום הלו [כשם רב יוסף?] ואח"כ כ' וי"א גמד הוא שיעור אמה בלא אצבעות, והרשב"ם ב"ב ק, א על שני גמדים ומחצה הזכרים שם כ' אמות קטנות מפרקי (=ממרפקין) עד אצבעותיו, ונראה שגם כונתו כהערוך, ועד אצבעותיו"ו לא עד בכלל, [ועיין א"ש קונטרס אחרון אות א שנסתפק בפירושו, ולו ראה דברי הערוך, אחר שגם הוא פי' דברי הרשב"ם כן]. וע"ש שסוים וי"א אמות שלמות, דקרא כתיב גמד ארכה—ולא אדע מאי מייחא מקרא, אם בקרא גופא מספקא לן פירושו, ואולי סמך גם הוא כהערוך על התרגום הנ"ל (אף שלא זכרו). והשבעים הרגמו וἰσθαιον,

זרת

שפרק אמצעי כונת התרגום לאצבע אמצעי וזה אי"א להאמר כלל, גם לא זכר הרב מדברי הספרא ודברי רש"י הנ"ל, ומצאתי לאחרי' בעיטור סופרים אשר על יד מטפחת ספרים שחשב שהתי' הנ"ל לקח לו דרך חדש וסותר למה שנתגם בשמות, נראה שגם הוא הבין שכונת התי' בפירקא אמצעי לאצבע אמצעי, ולדעתי זה אינו. נזי' בסדר מנהגים ח"א דף י"ג, ב בתולדת אסתר אות י"ג, כ' שמצא ברבב"ח פ' צו שאצבע הקטנה נקראת גודל (והעבה זרת), ועפ"ז שבש מה שכ' בהגהות מנהגים : אצבע קטן הנקרא זרת וכ' שציל אצבע עבה—ולא אדע וכו' מפני, שיש מפרשים סברי כן עלינו לשבש דברי הגהות מנהגים? — והרי רבב"ח בעצמו זכר לפני זה כי הבהן נקרא בלשון חכמים גודל שהוא עב מכולם (והוה זרת הקטנה מכולם) ועיין שם סוף ח"ב דף פה, ב שגאון אחר כ' לו בזה"ל: ע"כ טעות נפל ברב"ח, כי מבואר בדברי הפוסקים... כי האצבע... שד' בטפח הוא האגודל והוא המחזיק ז' שיעורים. — הנה מה שכ' ע"כ טעות נפל ברבב"ח אי"א להאמר, אחר שהדעה שהוא הבהן, כבר זכר לפני זה, גם ראיתי מדברי הפוסקים לאו ראי' דאפשר, להיש מפרשים לחלק עליהם (ששאי"כ ראית הנאון בתורה"ש מתלמוד, ודאי דראי' אלימא היא), והמחבר השיב להגאון הנ"ל שם פו, א האמת כדברי הר"ג כי רוחב אגודל הוא אצבע הבינוני שהוא רוחב ז' שיעורים... אך כבר אמרו לשון תורה להוד ולשון חכמים להוד... בלשון תורה נקרא אצבע החמישי (רציל הקטן) אגודל... ובלשון חכמים נקרא אצבע הבינוני רוחב הגודל. ודבריו תמוהים מאד דאי' מצא בתורה השם "גודל" או "אגודל" לאיזה אצבע שיהי'? — גם מה זה שכ' ושנה כי רוחב אצבע הבינוני הוא הגודל, והרי הוא הבהן (והבינוני הוא האמה). ואולי כיון בזה ללשון הרמב"ם הסיט, אבל מלבד שגם על לשון חכמים אנו מצטערין (וע"ע אצבע) הנה עכ"פ זכר שם לפני זה השם גודל שסובר שהוא הבהן ולא נסתפק אולי הוא אצבע אחרת ובמלת בינוני' בא רק להגביל גודל הבהן, אבל הרב שבא לבאר איזה אצבע הוא אגודל, לא הי' לו לכתוב פה : אצבע הבינוני, והי' לו לפרש דתוא הי"ב, הבהן.

בתלמוד כתובות ה,ב זרת... קמיצה... אמה... אצבע... גודל, נראה שגודל איננו אמצעי (אלא שלפני רבב"ח הי' סדר אחר בזה, עיין בדבריו פ' צו). ורבב"ח (שם) גזור את השם "גודל", כמו גדילים תעשה לך ע"ש שהוא בקצה הכף (וכן יוכ"ע הרגם שופטים א — י בהן דקרא : קרסול, שפי' לדעת ההל"ש, בל"ע קצה וסוף). ולפ"ז נולד לנו ספק אחר, אם הוא האצבע העומד בקצה כף היד לצד הגוף (הבהן), או העומד בקצה כף היד לצד חוץ (וע"ש ברב"ב שהביא בשם יש מי שפרש שבאמת אמר כן שגודל הוא האצבע הקטנה מכל האצבעות, וזרת—העבה מכולן). והגאון בתורה"ש התיר ספק זה מהא דאמרו מנחות מא, א טפח דארוייתא ד' בגודל ו' בקטנה. הרי דגודל אינו האצבע הקטנה, וע"כ שהוא האצבע אשר בקצה כף היד הסמוך לגוף — הבהן (י"ו) וכ"כ רש"י שמהו כט — כ, שבהן הוא הגודל, וכ"כ בפי' המשניות להר"ם שבה פ"ח וז"ל וכל הסודות בגודל שהוא הבהן בל"ע, וכ"כ בפירושו לסוכה רפ"ג.

ובתור משיחה, מצינו ריוח גודל [מלא גודל], כמלא ריוח רוחב גודל, [גם קשר גודל, ע"ע] דכן איתה במס' סופרים פ"ב ה"ד מניחין בין דל"ד בתורה ריוח שתי אצבעות ובנו"ח ריוח גודל אחר, מניחין מלמטה בתורה ריוח טפח, מלמעלה ג' חלקים בטפח (ג' אצבעות) ובנו"ח ג' אצבעות מלמטן וב' מלמעלן, ובתלמודין מנחות ל, א איתה בתורה מלמטה טפח מלמעלה ג' אצבעות ובין דל"ד כמלא ריוח רוחב ב' אצבעות, ובחו"מ מלמטה ג' אצבעות ומלמעלה ב' אצבעות ובין דל"ד כמלא ריוח רוחב גודל, ונראה מכל הנ"ל דריוח גודל וכמלא ריוח רוחב גודל חד הוא (וכן ריוח ב' אצבעות וכמלא ריוח רוחב ב' אצבעות חד הוא) — ובספר האשכול הלכות ציצית סי' לג כ' שכמלא קשר גודל, הוא יותר מקשר גודל, וזה צע"ק מסוגיא דיימא פ', א דכמלא לוגמיו פחות ממלא לוגמיו ע"ע מלא לוגמיו, עכ"פ אינו יותר גם לדעתו אלא מעט כמבואר בדבריו שם.

גרה יהי השקל ויקרא כו-כה תרגם אונקלוס עסרין מעין .. סלעא ולמדנו מזה ששקל הקדש וסלע נרדפים, וכי גרה הוא מעה וכן אר"ג בכורות נ,א עשרים גרה השקל ומתרגמינן עשרין מעין. ובפסקתא רבתא כי תצא וכסה הוא מחצית השקל עשר מעין, והשבעים העתיקו אבולי, ע"ע אגורה (ובכ"ז דעת התוס' קדושין י"א, ב ד"ה והרו וש"ג שבימי משה לא היו מטבע קמנה כזו, אלא משקל ה"י ואח"ז עשו מטבעות כסף כמשקלה נט.) ולפי המבואר בעי' מעה משקלה לדעת הגאונים מ"ז גרעיני שעורה. והראב"ע ב' ואלו הגרות גרנרות חרוב הם, ולפי פירושו יהי' משקל השקל קל מאד (וכ"כ בס' יראים סי' ש"ג-ע"פ הנוסחא הישרה שבתניא סי' צ"ח, וכ"ה בס' הגדפס מחדש ע"פ כ"י סי' קמ-ששמע שעשרים גרה הם עשרים גרעיני חרובין, ומי"ם והוא דבר מועט) כי משקל כל גרגר חרוב הוא די' שעורים, - עיין כפופ"פ פמ"ז ורמב"ן הלי' בכורות ועוד אחרים נט"י - ויהי' משקל הסלע $(4 \times 20) = 80$ פ' ג"ש ולפי מה שכי' הח"ב דף 60 משקלם רק 96 גראן פארזיים ועי"ע דרהם נט"י. ואם כי גם הרמב"ן שם ב' וחכה (קרי: וחכה) ... מתקל חדא שעורה ... וארבע מן חכה (קרי: חכה) עברו כתקלא דגרעיניתא דחרוב דמקריא גרה, אבל אין ספק שאין כונתו אל הגרה דקרא, אלא שכן נקרא גרעין של חרוב בימינו, שהרי ב' שם מפורש והוי' ל"י סלעא צ"ו גראות (ולא כ' ולא כ"ד) - וראיתי בחידושי א"ש למרדכי סוף כתובות שכי' בוה"ל: והר"ן ז"ל שיער בגרעינן של חרוב, אמר גש"ח הוא הנקרא גרה, בלשון מקרא - ובאמת לא נזכרו המלין, בלשון מקרא" לא כרמב"ן ולא בר"ן, שהעתיק דבריו מהרמב"ן, וע"ש בהא"ש שגם הוא סיים שאין זה גרה האמורה בתורה, אלא מין מטבע אחרת היא, ולא ארע מנ"ל הא כי לא אמרו הרמב"ן והר"ן שהמטבע בת די' ג"ש נקראת גרה, אלא שהגרעין של חרוב נקרא כן. - ואם נסכים שגרה דקרא הוא גרעין חרוב, נאמר שלא נקראת המטבע "גרה" ע"ש שהי' משקלה כמשקל הגרעין הלו, אלא ע"ש שהי' המונתה כהמנת הגרעין (ובעין מה שמצינו במטבע

זרה, וכ"כ רש"פ: פי' זרה אך סיים וי"א אמה ובלש' תלמוד גרמידא. ורש"י כ' אמה גרומה, ע"ע. ודעת ה"ג במ"ם פל"ג כהת"י שנמדד הוא גרמידא וסובר ששניהם, כמו האמה, מציינים לפעמים ה"ם ולפעמים ו"ם, אלא שלעולם הגמד היא אמה עוצבה. ועי' מו"ש חו"ם סי' רי"ז סע"ד. -

גרב. מלסוי"א, תרגום של נוד ונבל גה) וא"כ היא מדה בלתי קצובה, וכן ממה דאיהא תרומה פי"ח מ"ח גרב שהוא מחויק סאתים, נראה ג"כ שלא כל הגרבין שוין במדתם. בכ"ז מהא דאמרו ג' מאות גרבי שמן (שבת יג, ב ביצה כט, א) ג' מאות גרבי משחא (בי"ב ענ, א) משמע שהי' להם גרבין בנות מדה ידועה ליון ולשמן, כדרך המסחר גם היום. וכ"כ התוס' ב"ם כג, ב ד"ה חביות של יין: ורגילות הוא דכל החביות שוין (ומה שכי' התו"ם ד"ה כדי יין: אבל כגמרא וכו'), אינו סדוקרק כל צרכו, ועל הא דאיהא כתובות קיא, א אין לך כל ענבה וענבה שאין בה שלשים גרבי יין כי רש"י דהיינו ל' סאין, ופירושו מוכרח דילוף לה ההם מקרא דהשתה חמר, א"ה חמר אלא חמר דהיינו ל' סאין, ע"ע. (עיין רש"י שם והי' דברים לב-יד) וכן על הלהא גרבי גמין סט"ב, כי רש"י סאין (אכן בפסחים לו, ב כי גרבא איפה וקצ"ע) וכ"כ רי"ע וגרב בלח במקום סאה ביבש. - וגראה שמכרי דגרב וגריו אחד הוא, ע"ע. וכן מצינו בתלמוד שלמה שקורא במ"א (ב"ם ט"ו, א) גרב קורא במ"א (ב"ק צו, א) גריו.

ולפעמים ישמש בו ההלמוד למדה הקרקע (במקום בית סאה) כמו: הב לו גרבא דארעא ב"ם ט"ו, ב שפי' מדה קרקע שאפשר לזרוע בה גרבא (=סאה) חמין או שעורין, ע"ע בית כור זרע חמר שעורים. - ובורוש' סומה פי"ה ה"ג איתא מאן דמרבע ארבע גרבין, ועי' בקיע' ופי"ם מה שפרשו בזה, ולדעתי הוא מהערך הלו. -

גרה. עשרים גרה השקל, שמות ל"ג, וכן עשרים

(גח) במ"י ר"י בן מלכי צדק תרומת שם איהא גרב פירושו נוראו כד, ואין כ"ס שסמיה וצ"ל נוד או כד. - נט) ולי יש ראי' לדבריהם מהא דאיתא בספרי במדבר ק"ו, ובפ"ז ס' קרח אין לי אלא כסף שוה כסף מנין ת"ל עשרים גרה הוא. והמפרשים נתקשו בהכנת הדברים. אכן לדעת התוס' הרברים כפשוטן, דקרא אתא לאשמעינן דיכולין ליתן גרות אף דלא היו מטבעות, אלא נככי, דהיינו שוה כסף. נט"י) ובארחות חיים הלי' פדה"ם סי' ג' ב': אמרו "רל"כ" חבות הם המניא גרעיני חרוב. ולפ"ז יהי' הגי' $(232/8) = 29$ וז"ע ע"ש (וא"כ יגדל שיעור ראב"ע עוד משיעור הגאונים שכתרו בפנים) אבל אין ספק שש"ס הוא המי"ם: ש הוי' ודאי משקל ארגינץ, וכבר נודע שמשקל ארגינץ הוא לי"ב חבות (ולא רל"ב) אלא כצ"ל: אמרו דל"ב (אשר לי"ב) חבות הם המניא גרעיני חרוב (כי $4 \times 8 = 32$) שהוי' ודאי משקל ארגינץ ע"ש בפנים. נט"י) בעיני הח"ב לא נראה שיעור הראב"ע, ע"ש. והחריצ"ם ח"א § 4 קיים דעה זו והביא סמוכים לה מהא דמצא בסמ"ע של פרייטאג דינר ערקאי שמשקלו כ' גרעיני חרוב שהן 96 גראן בקירוב, וכן מצא חצי דינר כזה בתלמוד עיין לקמן. אבל לא ארע למה הביא במרחק ראיתו, כמס"ע של פרייטאג, אם הגאונים בעצמם מודים שיש מטבע שמשקלה כ' גרעיני חרוב (ס' גרגרי שעורה), אלא שסכרי שזה רבע שקל של קרש ע"ע, ולא שקל של קדש, ומאי ראי' כדינר הערקאי? - נבוא לראיתו מהתלמוד - אף שאין ג"מ לדינא כאמור - הביא הא דאמרו בכורות ג, א דעשרים מתקלי (דינרין) של פדה"ב הם $28 \frac{1}{2}$ זוז ערבאי, ואחרי שהניח שדינר של פדה"ב היא 68,5 גראן ע"ש בפנים, יצא לו הוזה הערכי 48 גראן (צא וחשוב) - אבל ע"ז אנו דנין כמה הוא משקל הדינר של פדה"ב? ומאי מייחא עזר? - ועיין שו"ת זכרון לראשנים סי' יג ששם מפורש שכי' דינרין ששרגג שכא"א הוא צ"ו ג"ש הם $28 \frac{1}{2}$ זוזו מיאעיני - ערבאי. ובמצא שדינר ערבאי הוא 69,64 ג"ש, או 83,5 גראן (בקירוב). וע"ע דינר ערבא שכל המימרא כגמרא הוא הוספת הגאונים. -

במטבע אבולי היונית, עי"י באקה (דף 58) אבל משקלה הי' הרבה יותר ממשקל הגרעין .

ורש"פ כ"י גרה פירושה מעה שהיא מ"ו גרגרין של חטה במשקל, וכ"כ בערך שקל. ולא ארע אם הוא משום שהחטים כנדים במשקלן מן השעורים, ומ"ו מהן שוים אל מ"ו שעורים, ויהי' שיעורם שיה אל שיעור הגאונים, או דחלוקין בשיעורי, ע"ע שקל. ולדעת הפ"ז היתה הגרה 1/6 דרהם בקירוב, עיין הערה רפג. ונראה שכבר שמע רס"ג משיעור זה, ולא ישר בעיניו, ולכן אמר כמו בדאי רי"ע משמו, גיה דאנק (=שתוה, ע"ע) דינר, ולא דאנק (=שתוה) דרהם. ובסה"ש לריא"ע ע' ככר כ"ו ושקלי הקדש עשרים גרה, ואלו הגרות גרות השקלים ולא גרות הזוזים— ואין כל מוכן לדרבים אלו, ואני חושב שנשהבשו הדברים בהעתקה, וכצ"ל ואלה הגרות שתותי (=דואנק בל"ע, והמעתיק סבר שהמלה דואנק כאן היא שיע"פ והעתיקה גרות, ובאמת הוא כאן שהמ"ס, ע"ע דנאק) השקלים (רצ"ל: הדינרין, כי כן יעתיקו המעתיקים את המלה הערבית מתקאל שפירושה דינר, כמו שתמצא כ"פ בשו"ת ז"ל, וכן אצל רי"ע שקל אלמראבטי, ורצ"ל דינר) ולא שתותי (=דנקי) הזוזים (=הדרהמין, ע"ע). וכונת דבריו ככונת רס"ג הנ"ל .

גרוגרת, שיעור כנרונרת נזכר הר"פ במו"ג. ואיתה כלים פי"ו מ"ד כנרונרת שאמרו (לענין הוצאת שבת, ועירובי חצירות ושתופי מבואות, רב) לא גדולה ולא קטנה אלא כינונית, ומהא שאמרו שבת פ,ב כנרונרת מכיצה, מוכח שגרוגרת פחות מביצה ס' וכן הבין רש"י שכ' כנרונרת מכיצה... ולא כביצה שלמה ס'

וכ"כ המאירי לא כל הביצה אלא כנרונרת ממנה ועי' נובי"ק או"ח סי' ל"ה ס"י .

ומהא דאמרו שבת צא, מהו דתימא כל שהוא לאפוקי מכנרונרת ולעולם עד דאיכא כוית ידענו שהיא גדולה מזוה, עי"י עירובין תוס' ד"ה אנב אירחא קמ"ל, — וכן משמע מהא דאיתה ריש פ"י דשבת (צא ב"י) זרק כוית הרומה לכיה ממא מהו, למאי אי לענין שבת כנרונרת בעינן (ע"ש על הגליון הגהות רי"ב), ומהא דאמרו שם עוד תניתיה... שיעורן כנרונרת ואמאי לימא מדעננין יוצא בכוית לענין שבת (יהי' די) בכוית, וכן משמע מהא דנאמר שם לפני זה מרמזצ"ף לענין מומאה מחייב נמי לענין שבת (על כוית) או דלמא כל לענין שבת כנרונרת בעינן (כמו שהוכיחו התוס' יומא ע"ב, ד"ה לומר, ועי"י שו"ת שאילה שמואל סי' נ"ט מה שהעיר בדברי התוס' סא) ומה שכ' בביאורי הגר"א או"ח סי' קצ"ט תק"ב, שהוא פחות מזוה, אע"פ שלדעת המנ"א סי' תפ"ו, כן דעת הרמב"ם (עיין לקמן) בכ"ז בדברי הגר"א אין ספק שח"ס הוא וצ"ל: יותר מזוה, אחרי שבעצמו ציין לריש פ"י דשבת הנ"ל, אשר עכ"פ שטחה הדברים שם מראין הדין. ומה גם שבעצמו כ' בס"י תפ"ו שהוא גדול מזוה, ועי' הקדמת הקל"ן חרותין ורמשק אליעזר מה שכתבו בפ"י דכר"י . — ועדיין נעלם ממנו שיעור המונבל של גרוגרת, האומנם אמרו עירובין פ, א דשהי סעודות הוי' חי' גרוגרת, וכן פסק הרמב"ם עירובין פ"א ה"ט, אבל בשיעור שהי סעודות גיפא מצאנו פלוגתא דתנאי עירובין פ,ב, והנה הרמב"ם פסק עירובין שם כמאן דסבר דב"ס הן ו' ביצים סא"י ולפ"ז הגרוגרת היא שליש

ס' ולדעת התוס' יומא ע"ב, ר"ה לאמרו לך, הוא כציר טובא מביצה... סי' ולפי האמור תהי' הגרוגרת לרש"י פחות מן 7,2 א"מ ע"ע ביצה. ולכאורה תקשה אמה שכ' מנחות נ"ב, ד"ה גרוגרות על תאנים, דכי כיוולת עשרה גרוגרות לא מחויק אלא פלגא קבא (= 86,4 א"מ, ע"ע לוג) דאם נחלקם על ו' גרוגרות יעלה 8,64 א"מ לגרוגרת. אבל באמת לא קשה דהגרוגרת הוא גוף עגול ונישאר רווח דבני ביני — אלא שלכאורה אפשר הוי' להוכיח עכ"פ דל"ל הא דהרמב"ם דהגרוגרת היא רק 1/3 ביצה = 2,4 א"מ דהרי אפילו לפ"ח הגס של התלמוד סוכה ת"א אין מרובע יתר על העיגול אלא רבעא, נמצאו הביני ביני הם שליש מגוף הגרוגרת משא"כ לדעת הרמב"ם שנישאר על המב"ב (= 8,64 - 2,4) = 6,24 א"מ, שהוא כמעט פי שלשה מגוף הגרוגרת. אבל באמת גם זה אינו, דאפשר שתמונת הגרוגרת ושהיתה רחבה כרוחב הסלע דהיינו לרש"י 2 2/3 אצבע (עי' סוף ערך זה וע' סלע) ותמונת החצי קב (שהי' רחבו לרש"י רק מעט יותר מן 6 אצבעות וגבהו מעט יותר מן 3 אצב"ע) (עיין הערה קמו) הסיבה לזה . — סי' לפי האמור תקשה לכאורה על מה שכ' המאירי ריש פ"ח דשבת דכ"ו גמיעה פחות מרביעית ואין צריך לומר פחות מכנרונרת, דמאי ואצ"ל הוא זה, הא אפשר שהוא פחות מרביעית השוה אל ביצה ומחצה, ע"ע, ויותר מכנרונרת אשר פחות אפילו מכביצה (וע"ע כ"ו גמיעה שלדעת התוס' הוא באמת נפיש מכנרונרת) עכ"ל שכונתו שאם יקרב הכ"ו גמיעה יהי' פחות מכנרונרת וזה אמת. דהרי גם רביעית אם יקרב לא יהי' בו רק כוית, שהוא פחות מכנרונרת, וכ"ש כ"ו גמיעה אם יקרב שלא יהי' בו כנרונרת כיון דכ"ו גמיעה פחות מרביעית, וז"ל הר"ן בחידושי' שם, בין שיעורא דכ"ו גמיעה, ובין שיעורא דרביעית לא הוה כנרונרת, דהא אפילו ברביעית אמרינן דכי הוי קריש עומד על כוית, והתוס' שם כ' ומהו כנרונרת דהמצניע איירו ביבש, אפשר' שבתחלה הי' יותר מכ"ו גמיעה, משמע שנסתפקו אי הי' בו בתחלה יותר או לא. והמהרש"א הקשה כיון דספיא הוי בידיהו למה לא נסתפק דלמא כהדרי גינהו עש"ל, אבל לפי מה שכ' הר"ן מלבד שאין מקום לספיקו של המהרש"א, אלא שגם לספיקם של התוס' אין מקום, דודאי הוא ביבש מיירו בו בתחלה יותר מכ"ו גמיעה, אלא שיש להסתפק אם מיירו חתם ביבש או לא? והנה לשון התוס' מגומגם קצת, עד כי הוצרך א"ז הבי"ח להגיה ולהוסיף מלה, וגורם: ומהו (ואי' כנרונרת מיירו וכו' עש"ל) שבתחלה למען תקן את כל האמור כי רק סרוס דברים איכא הכא וכך צ"ל: ומהו (אפשר' כנרונרת דהמצניע מיירו ביבש (אפשר' שבתחלה הי' יותר מכ"ו גמיעה) — והוא דהאפשר קאי על הספק אי מיירו בהמצניע ביבש או לא, אבל הא ברור גם להם דאי מיירו ביבש הי' בתחלה יותר מכ"ו גמיעה, כדעת הר"ן והמאירי, סא) בפרטי הסודות אתה ס' הביא ראי' שגרוגרת גדול מזוה, מסדר המסנות כלים פ"ג ופ"ד, וכתב שעל פי ראייתו אין לישא וליתן בזה כלל אבל לדעת הגר"א שזכרתי ערך אגוז אין שום ראי' מס'ג, ואם לא הי' לנו רק ראייתו מתחם הרבה הי' לישא וליתן כדבר . — אכן בפ"ו נסתייע גם במשנה אחרונה ע"ע רמון . — סא"י וא"כ חצי חצי הציו למטא ט"א (עירובין פ"א) היא ע"כ 8 1/4 ביצה ואם אכרו כיומא, וכן פסק הרמב"ם שלטמא ט"א

הגר"א אבל $\frac{4}{5}$ לית מאן דסבר, ועיין כ"ש שם דין מעמר שכ' בעצמו שלהמור הוא $\frac{4}{5}$ ביצה (ומצאתי בהפארת ישראל מדפוס החדש, שהגיהו גם כאן כן), ועיין בהלכ' גברתא סופ"ז דשבת, שסתם ההם דכנורגרת היא כשליש ביצה.

ומצאנו את הגרונרת בתור משיחה, ככ"א שבת עה, ב רבב כדי לסוך תחת אספנין קמנה, וכמה שיעורה (של אספנין קמנה) כסלע, והתניא כנורגרת אידי ואידי חד שיעורא הוא, עכ"ל הגמרא. ואין ספק שכונת הגמרא ששיעור שמח התההון של האספנין, הוא כשיעור שמח הסלע, או כשמח הגרונרת (כי הגרונרת עגולות ולא כדורות) וכי שמח הסלע והגרונרת שוים וכן הבין הפ"ח יוד"ע סי' ל', ובאהל משה לש"ב הגאון אבד"ק פינסק זצ"ל כי וז"ל: עיין רמב"ם ריש הלכות עירובין והמצא דמים כנורגרת משקלה ערך סלע סו"א אי"כ ע"כ דסלע קמן מנורגרת כערך כובד הנוסף על הכסף וכונת הגמרא גדולה (האספנין) כנורגרת ומשקלה כסלע, עכ"ל. והרואה יראה דאין משמעות לישנא דתלמודא כן, ובפרט שאין אנו צריכין כאן לשיעור גדול ומשקל האספנין, אלא לשיעור שמח תחת האספנין, ע"כ מסתבר כמו שכתבתי. ולענין קושית הרב מסתבר דהגרונרת עבה מהסלע ועב"י משלים מה שחסר לה בכונדה (ועיין תבו"ש שם מה שכ' בזה) גרופיא. ע"ע גרף.

גריו, כפה"ג הוא שע"כ לכל המדות, וגם שע"פ למדה ידועה, ע"ע איפה. רכל גריו דבעינא שקילנא נדרים נ,א פי' רש"י באיזה מדה שארצה אקה. אלפים בת יכיל, בת כמה הוה ג' סאין דהוה להו שיתא אלפי גריו עירובין יד,א ואחרי שאלפים בת הם ששת אלפים סאה, ע"ע, יצא לנו כי גריו הוא סאה. והר"ח פסחים לג,ב אמה דאיתא התם אבל גרונרת ושלם תמרים, כי כלומר שאכל קב גרונרת ושלם קב תמרים, ובגמרא אמרו ע"ז דאכל גריו. משמע שחושב את הגריו לקב, ועיין נמק"י פ' איזהו נשך על הא דאמר אביו מאן דמסיק וזו דרביהא בחברי' וקא אולי חטי ארבע גריו בשוקא, שכ' גם הוא שהגריו הוא קב, ועיין בפ"י הרשב"ם ב"ב עג,א שכ' על ארבע עין גריו כרוא דחדללא בית וזע ארבעים כור. אכן לקמן ק"ב פי' סאין. ולפעמים משתמש ב"י התלמוד למדת קרקע (ע"ע גרוב) כהא דאיתא ב"ק צו,א ב"מ ק"ב, הב לי גריוא דארעא. שהכונה קרקע שאפשר לזרוע

שליש ביצה והיינו $2\frac{1}{2}$ א"מ, וכ"כ שבת פ"ח ה"ה הגרונרת היא א' משלשה בכיזה (אלא שהראב"ד שם כי קרוב הוא ואינו מכויץ). אכן א"כ, ובצירוף האמור לעיל שוית קמן מנורגרת, יהי' הוית קמן משליש ביצה. ומהא דאמרו חז"ל דאין ביה"ב מחזקת יותר מביצה יומא פ,א, ולא יותר מבי' זיתים כריתות יד,א, רואים אנחנו שוית שוה לחצי ביצה (וע"י עירובין פ,ב, תוס' ד"ה אאקמ"ל, יומא פ,א תוס' ות"י מה שהאריכו בזה) ותרוצו האחרונים (הן עשיר הובאו דבריו בקצרה בהוא"ש כלים פי"ז והגר"א או"ח סי' הפו) דו' ביצים של ב"ם הוי הן וקליפתן סג' משא"כ ביצה של ביה"ב שהיא ביצה קלופה, ע"ש בדבריהם, אבל עדיין לא הונח לנו בזה, כי כפי מה שכ' המהר"ל ביצה קלופה היא $\frac{3}{4}$ ביצה בקליפתה ובהערה סאי' כתבתי שע"כ כן דעת הרמב"ם סג' ויהי' הוית $\frac{3}{8}$ ביצה בקליפתה, וא"כ עדיין גדול מנורגרת שהיא רק $\frac{3}{8}$ ביצה סה. והנבוי"ק או"ח סי' ל"א כפה"ג הרגיש בזה, ולכן צירף לתירוץ הלז סברת המג"א סי' הפ"ו, כי ביצה (קלופה) גדולה מבי' זיתים, רק שאינה מגיע לג' זיתים שלמים, ועיין תו"י יומא פ,א ד"ה שאין ביה"ב שכ' דביה"ב לכל היותר אינו מחזיק ג' זיתים, משמע שגם הם פרשו דברי הגמרא כן סה, נמצא שהוית באמת פחות משליש ביצה בקליפתה וכ"כ הגר"א שלהרמב"ם כזית פחות משליש ביצה, וע"ע זית. — אכן דעת ר"ת יומא שם, וכן דעת ר"י בתו"י שוית הוא חצי ביצה (בקליפתה עיין דמ"א) וגרונרת גדולה ממנו, (והוה $\frac{2}{3}$ ביצה, עיין ביאורי הגר"א שם) רק דו"ח גרונרת של ב"ם הן גרונרת נמעכות ונדרסות בלא גרעינין, וע"ש עוד תירוצים אחרים בזה ודעת הוש"ו או"ח סי' ש"א דסוגיות חלוקות הן ועי"י מה שכתב סי' הפו. — והמור או"ח סי' ת"ט כי ששיעור ב"ם בינוניות הן ח' ביצים ולפ"ז הוית הגרונרת ד' תשיעיות ביצה סו) וכ"כ בשו"ע סי' שס"ח סע"ג, שח"י גרונרת הן כו' ביצים וי"א כח', ולפי שהב"י בעצמו תמה על המור שכ' ח' והגיה: ה' ועוד, לכן מניה הגר"א בשו"ע ג"כ ב' שלישין מח' ביצים (ע"ש סק"ו, ועי"י דרישה שגם הוא עמד בזה) ולפ"ז תהי' הגרונרת $\frac{8}{27}$ ביצה, ובכלכלת שבת דין קיצר כי שהוא שלישי ביצה בקירוב וי"א ד' חמישיות ביצה, ועיין לשו"ע או"ח סי' שס"ח ס"ג וזה היסוד. דלדעה הראשונה שם הוא שלישי מכויץ, ולדעה השניה הוא $\frac{4}{9}$ לפי הגרסא שלפנינו, או $\frac{8}{27}$ לגרסת

השיעור כביצה (קלופה, עי"י בפנים) עכ"ח שביצה קלופה שוה אל $\frac{3}{4}$ ביצה בקליפתה. כמו שכ' המהר"ל עיין לקמן בפנים. סב) ואם כי דעת הריטב"א ורי"ד איננה כן, בכ"י שמיר י"ל שהרמב"ם לא יסבור כוונתיהו, ובפרט שסוגיות התלמוד דעירובין מטיעתו ע"ע ביצה. — סג) הרמב"ם אלעזר כי ע"פ הגר"א שלהרמב"ם ביצה קלופה היא שוה אל $\frac{2}{3}$ ביצה בקליפתה, אכן בשנות אליהו פאה פ"ח מ"ז כי כפורש דהיא $\frac{3}{4}$ ביצה. — סד) ואפילו לפי מה שכתבתי בהערה סג בשם הרמ"א, שביצה קלופה היא $\frac{2}{3}$ ביצה בקליפתה עי"י יהי' הוית $\frac{1}{3}$ ביצה שוה ממש להגרונרת ולא קמן ממנו. סה) ואחרי שג' זיתים הם יותר מביצה קלופה או מן $\frac{3}{4}$ ביצה בקליפתה, נמצא שוית גדול מן $\frac{1}{4}$ ביצה בקליפתה וע"ע זית. סו) ובתפ"ש עירובין פ"ז אות ל"ז ראויה דברים תמוהים בזה, אך לפי שמצאתי בתפ"ע שהעיר עליהם, השמטתי הערותי עליו. סז) כוונתו כפה"ג אל מה דאיתא שם ה"ט דגרונרת שלישי ביצה, והל"כ שמשקל ביצה ומתצה (רביעית) מן המים היא $17,5$ דינר או 4.376 סלע נמצא דמשקל מים כשליש ביצה (כנורגרת) הוא קרוב לסלע. —

הפול נפרך ונשבר, דק שנפול ממנו קליפתו ועיין שיעורי המדות בדבריו הגאון רמ"ג, שגם על דעתו עלה לפרש כן מלה גרים, אכן כבר כתבתי לעיל, שהרמב"ם הריש והרב כהבו שגרים הוא חצי פול, וכנוסחת התנחומא ע).

ואף שנתנו חכמים סמן בתוך סמן, בגרים הקלקי, בעדשים מצריות ובשערות, בכ"ז נסתפקו האחרונים בשיעורו, דאין לנו הגרים הלז, ולא העדשים הלז, גם גידול השערות אינו שוה בכ"מ, ובמעיל צדקה סי' כ"ז מ"ח מאד להגביל שיעורו, ורשם אותו בתמונות שונות, ועיין שו"ע הרב הגהרש"ו יוד"ע סי' ק"צ סי"ק ו"ג שכתב ששיעור המ"צ עולה למרובע של ה' רחבי שיעורה על ה' רחבי שיעורה (או שטח של כ"ה רחבי שיעורה) ולפי שרוחב השעורה היא $\frac{1}{4}$ גודל, ע"ע, יהי' צלע המרובע של הגרים $\frac{5}{7} = 0.714$ גודל בקירוב, והכו"פ מצא תיובתא לדבריו המ"צ, והא לך הוכן דבריו פסקינן שו"ע יוד"ע שם סעכ"ז, בנתעסקה בדם כגרים ונמצא עליו כשני גרסיין, דתולה כגרים בדם שנתעסקה וכגרים בדם מאכלת (והוא מכע"ו דר"י נדה נט"ב, ע"י באה"ג וביאורי הגר"א), והניא נדה נח"ב ב' נשים שנתעסקו בציפור א' ואין בו אלא כסלע דם, ונמצא כסלע ע"ז וכסלע ע"ז שתיהן טמאות (וכן פסק בשו"ע שם סעכ"ה) ואמאי ניבא ג"כ כאן אצל כל או"א שחצי סלע הוא דם צפור וחצי סלע הוא גרים דם מאכלת? אלא ע"כ דחצי סלע יותר מכגרים, עכ"ל. והוא לכאורה רא' אלימתא וכן הוא בדרישה, ודחית הס"ט לדעתי חלושה מאד, (ואולי נתרץ כי המקרה לא יתמיד, וקשה שזדמן שהסלע של צפור נתחלק לחצאין ממש, וכי לשתיהן יזדמן עוד כגרים דם מאכלת). אכן סוף דבריו קשים להלכס דסיים: וסלע היא שליש טפח ע"א וש"מ"מ דחצי סלע היא חצי שליש טפח... ואני ראיתי להרב החסיד כמיהר"ר ר"י (היינו מחבר המ"צ) ששיער עפ"ח מ' עדשים... ומכאן תיובתא כי אין שיעור גרים יותר גדול באורך וברוחב, כי אם חצי אגודל לערך עכ"ל, ופשוטן של דבריו מראין שכונתו דאם קומר עיגול ששטחו כשטח הסלע הוא $\frac{1}{3}$ גודל יהי' קומר עיגול ששטחו כשטח חצי סלע, המחצה מקומר הנ"ל והיינו דק $\frac{2}{3}$ או 0.666 גודל, ובאמת (אפילו אם עבין שיה

לזרוע בה גריו חטים (היינו בית סאה) א"ל הוויא עשרין גריו משחי" ב"ב ק"ב פ"ו רשב"ם עשרים סאין מדה (רצ"ל שאפשר לזרוע בזה כ' סאין).

גרים, גרים האיטלקי. (עיין לקמן) גרים הקלקי, גרים של פול* — הגרים

נוכר הר"פ במו"ג, א) לענין נגעים (כ"פ במס' נגעים ובש"מ, ב) לענין קרחה כמו שאמרו מכות כ ב וכמה שיעור קרחה... כגרים, ג) לענין כהם, כמו הא דאר"ה נדה נח"ב כגרים אינה תולה, פחות מכגרים תולה. ולפי שגרים מן גרם, כמו גרש העברי, פירושו גרעין שבור (ע"י) רש"פ ערכים אלו) יהי' איזה שיהי', וכן מצאנו גרסיין שונים בתוספתא מכשירין פ"ג הובא בר"ש שם, גרים של פול ושל טיפח, לכן צריכין אנו תלמוד אל איזה גרים כווננו חכמים בשלשה גרסיין האמורים? והנה בכהם משנה מפורשת היא נדה פ"ח מ"ב עד כמה היא תולה? ... עד כגרים של פול, וגם אצל גרים של נגעים מצאנו בתנחומא הנדפס מכבר פ' חקת אות ג' בהרת כגרים טמא מאי כגרים? כחצי פול (וכן כ' הר"ם הר"ש והרב כמ"פ על גרים של נגעים שהוא כחצי פול) אכן כפה"ג הוא תוספת איזה מעתיק, כי במד"ד ויקרא ימ"א וכן בתנחומא הוציאת רש"ב ליתא להא, אלא שמצאנו לו שיעור מפורש במתניתין נגעים פ"ו מ"ב, גופא של בהרת כגרים הקלקי (ובירושי' נדרים פ"ג ה"ב איתא כגרים האיטלקי, ובסתבר מה שבי' בעה"ש ש"מ"ס וצ"ל הקלקי כי כן בשאר המקומות שנוכר זה בירוש', כמו מעשרות פ"ח ה"ג ושביעית פ"מ ה"ט, איתא כגרים הקלקי מקום הגרים תשע עדשות סה), מקום עדשה ארבע עדשות סה) נמצא שלשים ושש עדשות. אכן גרים של קרחה לא אדע לו שיעור בגמרא, ובאמת גם הפוסקים, הרמב"ם סוף הל' ע"ז, והשו"ע יוד"ע סי' קפ לא נתנו לו שיעור, לבד בהמיוחס להר"ן (בנמק"י) למכות שבי' שהוא של פול וכן יפרשו המפרשים סתם גרים וגרוסות הנוכרים בתלמוד שהוא גרים של פול, ואולי קבלה הוא בידם או שהי' לפניהם הגירסא בתנחומא שזכרתי לעיל מאי גרים כחצי פול, וסברי דלא אדלעיל קאי (אבהרת כגרים) אלא סתם גרים מפרש שהוא חצי פול. ועיין בנחת סו"א ברש"י ד"ה הגרוסות שמשמע קצת שאין

סחו, הח"ק ע' גרים הערה ה כ' והגרים לדעת הר"ש נגעים פ"ו מ"ד היא עשר עדשות, ולפי הרב כלום פ"ז מ"ב ב' עדשות, עכ"ל. ונעלם ממנו מתניתין (ראם ידעה, לא כ' זה בשם הרב, ולא הי' עולה על דעתו שהר"ש חולק ע"ז) ונעלם ממנו זונת הר"ש רצ"ל שהגרים עם המח"י (הנוכרת שם) ביחד עשר עדשות, וזה אמת כי המח"י הוא ג"כ בעדשה, ע"ש. — (ס) בשו"ע יוד"ע סי' ק"צ סע"ת איתא ושיעור עדשה כ"ד שערות. וכבר הגיה השי"ך ובנה"כ כ"ד (כארבע) ובשו"ע הקטנים נתקן זאת בכוף הכפרים והתומא שבעוללות צבי אות כ' סק"ל העתיק ושיעור עדשה כ"ד שערות ע"ש ולא נתעורר על טהר"ם הלז אף שבעצמו העתיק תוספת הרמ"א שהוא (הגרים) ל"ז שערות, שעי' העדשה רק ד' שערות וכמבואר כ"ז במתניתין. — ע) אלא שגם הפוליים משתנים ממקום למקום, וממה שאמרו כלום פ"ז מ"ב גרים ונגעים כגרים הקלקי, מיצמק קצת ששאר הגרסיין אינן של קלקי, ונהי' רא"א למעט מכאן גרים של קרחה אחרי שלא נוכר שיעורו במשנה, אבל עכ"פ משמע דכגרים של חטים אינו של קלקי (דהרי שנוי במשנה) וצ"ע לפ"ז לכאורה, למה כ' הרמב"ם איסורי ביאה פ"ט הלמ"ג, שהוא כגרים הקלקי? ועיין מ"ר ושו"ע יוד"ע סי' קצ סע"ת שהביאו גם הם שיעור זה, וכו"ה בסמ"ג ובספר האיסור, ועירו) ואולי סברו כהראב"ד בבעה"ג הובאו דבריו בשו"ע שם, דהא דאמרו נדה נח"ב חוץ מכגרים של חטים להקל היינו יאם נמצא גרים גדול משיעורו בו ולפ"ז י"ל לשיער כגרים הקלקי, כיון דידעינן שיש גרים בזה במציאות, ועיין ח"צ סי' סז וסדרו מהרות דף ק"ע, בתוס' ד"ה גרים, ומסתניתן הנ"ל יצא לנו דהא ראיתא במד"ת כגרים, כחצי פול" סתם, עכ"ה ש"ס"ס הוא דשל בהרת ודאי דהוא כחצי פול הקלקי. — ע"א דבר זה אינו טוסבס, ולדעת רש"י הוא $\frac{2}{3}$ טפח, וע"ע סלע. —

יהי בערך יותר מגודל ע"ד בערך עוד שעורה (נמצא שהצלע היא ח' רחבי שעורה) . עש"ל . והנה ראינו שגשרה עדשים לא פחות מזית, לאו ראי', כמו שהוכחתי בע' עדשה-זוית לפי מה שחשבו $\frac{1}{3}$ ביצה הוא 2,4 אצבעות מעוקבים, ע"ע, לא ב' כמו שכותב הרב, וגם לחשבון ב' א"מ של הרב יהי' הזית $(2 \times 343) = 686$ רחבי שעורה, ע"ע, וכשנעשה מזה מעוקב יהי' גודל כל צלע יותר מן 8,8 וגם צלע מעוקב של $\frac{9}{10}$ זית, היינו של השעה נמלים, או השע עדשים - היא עכ"פ לא פחות מן (8,4) רג"ש ולא כמו שחושב הרב רק 8 רג"ש, ומלבד כל אלה לא הכריל הרב בין שטח לנוף (למעוקב) , דהרי אצל גרים אנו דנים על מרובע ששטחו השעה עדשים (או נמלים) וצלעו ג', משא"כ חשבון ח' רחבי שעורה לצלע זית הוא לוית מעוקב, ואם נעשה מט' עדשים (או נמלים) מעוקב שזה הצלעות לא יעלה ג' עדשים לכל צלע רק 2,1 ועוד מעט פחות מזה ע"ד ויהי' לפ"ח הרב רוחב הערשה $(\frac{8}{2,1})$ לא פחות מן 3,8 רג"ש, ורוחב הגרים $3,8 \times 3$ לא פחות מן 11,4 רג"ש ע"ה ולא 8 כמ"ש הרב . ויש עוד להעיר בזה אבל לא רציתי להאריך הרבה .

והרב דחה בעצמו את דבריו , ע"פ מה שמצא נגעים פ"ד דסלע גדול מכגרים , וידוע דסלע הוא שלישי טפח שהוא אנודל ושליש $(\frac{4}{3})$ וכשתסלק רביעית מאנודל ושליש ישאר פחות מאנודל ע"ו, וגרים היה עוד פחות מזה עכ"ל כמש" הנה קצר כאן יותר מדי , אבל כונתו מבוארת דבחפצו להפוך את העיגול של הסלע למרובע , הלך אחרי הכלל סוכה ת, א דמרובע (קוטר העיגול) יתר על העיגול רביע , וסלק מקוטר העיגול רביע ויצא לו שצלע המרובע הוא פחות מגודל. וגם פה נמשך אחרי טעוה שהעירותי עליו לעיל , שבסיר רביע מהאורך וכן רביע מהרוחב, בשעה שאין אנו צריכין להסיר רק ערך $\frac{22}{100}$ (ועוד פחות מעט) ויהי' צלע המרובע $(\frac{2}{3} \times 0,866) = 1,1546$ גודל, או $(7 \times 1,1546) = 8,082$ רג"ש (עיין הערה עג), ואה"ל, לפי הבנת הרב, דכגרים אף שקמן מסלע בכ"ז הוא 8 רג"ש על 8 רג"ש . עוד דחה הרב הנחתו הנ"ל כמעט שכי' הכו"פ שעכ"ח אין רוחב הגרים יותר מחצי גודל, ואי משום זה ג"כ לא הי' לו לחזור בו , כי לעיל הראוהי שאין דברי הכו"פ מיכרחים

שזה) הוא יותר מן 0,9 גודל ע"כ (וכפרט שאפשר שחצי סלע דק מן סלע שלם ואו יהי' קוטרו עוד יותר מזה , כמובן) וצלע מרובע של חצי סלע היא 0,816 גודל ע"כ והוא הרבה יותר מן חצי על חצי גודל , וא"כ אפשר שהגרים הקמן ממנו יהי' צלעו מעט פחות מן 0,816 (ויהי' למשל 0,8 גודל) ויהי' עדיין גדול משיעורו של המ"צ שהיא רק 0,71 גודל כאמור - ובמחה"ש כי לבאר דברי הכו"פ , וז"ל אם קוטר הסלע הוא $\frac{1}{3}$ גודל א"כ מחציתו חצי גודל ושהות ולפי שהגרים פחות מזה יהי' קוטרו חצי ושבועית גודל ואם העשהו מרובע לאיתו עיגול בעצמו יחסר ממנו באורך ורוחב רביעית מחצי גודל ושבועית ועולה האחרון קרוב לשבועית וישאר חצי גודל מרובע דהיינו באורך וברוחב-והנה מלבד הטעות בחשבון הקוטר טעה כמה שחשב שאם יש לנו מרובע ונרצה לעשות מרובע השהו אל $\frac{3}{4}$ ממרובע הנתון עלינו להסיר $\frac{1}{4}$ מארכו ומרחבו , ובאמת אין לנו להסיר $\frac{1}{4}$ רק מצד אחד (או מארכו או מרחבו) או רק $\frac{3}{22}$ (בקירוב) מארכו ומרחבו וגם) ועיין בדה"ר שכי' שכיון לדעת המח"ש , והיינו שגם הוא טעה ולא הרגיש בכל אלה (ובוכרונ'י שזה שנים הרבה ראינו בלחם ושמלה, שגם הוא העיר על קברי הכו"פ, אבל לא אוכור עוד פרטי דבריו , והספר לנת"י עיין בו) .

וכבר מצה את החשבון יפה יפה הרב הגהרש"ו בשו"ע שם שכי' סלע (רצ"ל קוטרו) לערך שלישי טפח שהוא גודל ושליש וגודל הוא כרוחב ז' שעורות (ויהי' מרובע קוטר הסלע $9 \frac{1}{3} \times 9 \frac{1}{3} = 87 \frac{1}{9}$ שעורה) נמצא שטח הסלע $(87 \frac{1}{9} \times 8 \frac{1}{3})$ הוא $65 \frac{1}{3}$ (כצ"ל) וחצי סלע הוא $2 \frac{2}{3}$ (כצ"ל) והוא יותר הרבה מכגרים מרובע (של המ"צ) שהוא רק כ"ה רחבי שעורה על רוחב שעורה. - ובדה"ר רצה להוכיח שהגרים הוא כערך ח' רחבי שעורה על ח' רחבי שעורה, ע"פ מה שכי' רש"י נזיר נב, א שיש נמלה קמנה מערשה וע"פ מה שאמרו סכות טז, ב דבעשרה נמלים איבא כוית ועכ"ח דהיינו הנמלים הקמנים מערשה, ע"ש ראינו, ושם"מ דמעשרה עדשים נעשה זית בודאי שהוא גודל על גודל באורך ב' גודל לין לפ"ח $\frac{1}{3}$ ביצה לוית (ע"ש בפנים) ואם נעשה מרובע מכל הצדדים (ר"ל מעוקב שזה הצלעות)

עכ) כי אם נצייין שטח סלע ע"י ט' ושטח חצי סלע ע"י ט' וקוטריון ע"י ק' יהי' לנו ט' = $\frac{3}{4}$ ק', ט' = $\frac{3}{4}$ ק' (היינו לחשבון הגם של חכמי החלמוד שהקוטר הוא $\frac{1}{3}$ מהסוכב) ואה"ר כי ע"י $\frac{1}{2}$ ט' (וכי עניהם מציינים שטח חצי סלע) תהי' לנו משו"י $\frac{3}{4}$ ק' = $\frac{3}{4}$ ק', ומהו ק' = $\sqrt{05}$ או = ק' = 0,707, ואחרי כי ק' (קוטר) הסלע הוא $\frac{1}{3}$ גודל יהי' ק' (קוטר חצי הסלע) = $1 \frac{1}{3} \times 0,707$ והיא 0,942 גודל (וראינו אח"ז בחידושי הר"ה שכי' שעיגול של חצי סלע הוא רוחב $\frac{8}{9}$ גודל בקירוב, והוא קרוב למה שכתבתי) - ע"כ כי אם קוטר חצי סלע הוא 0,942 גודל (ע"י הערה הקודמת) יהי' שטחו $(2) \cdot 0,942 = 2,0923$ (כ"ה) וצלע מרובעו (0,665231V) הוא $0,815$ וכ"ז בקירוב כי קשה לצמצם בחשבונות כאלו . ע"כ) כי אם איזה צלע מרובע הוא $\frac{1}{3}$ הנה אם ננכה מארכו ומרחבו $\frac{3}{22}$ יהי' מרובעו $(\frac{19}{122})$ גודל (היינו $\frac{361}{484}$ גודל, והוא $\frac{3}{4}$ בקירוב (ואין ביניהם רק $\frac{1}{242}$), ועפ"ה יותר מדוקדק יהי' אורך הצלע יותר מן 0,866 ופחות מן 0,8661 גודל. - ע"ד) הרב הביא עוד ראי' דהגרים והוית כמעט שיעורן שזה, מהא רכ' המאירו שבה כג דשיעור כוית, גדול" מכגרים, ומדלא כי, גדול הרבה" ש"מ" שאין המרות רחוקות הרבה - זאם הי' ראינו ראי' הי' לו להוכיח כן מלשון רש"י המצוי בידו כל, שכניה שם כח, א כן אבל לדעתו אין להוכיח מלשון זה כלום. - ע"ד) כי כבר יותר מן 9. - ע"ה) זכ"ז אם היו הערשים מרובעי הצלעות, אבל אחרי שהם כדורים תהי' הצלע (דהיינו רוחב הגרים) עוד גדול מזה כמובן. - ע"ה) בעה במח"כ, כי רביעית מאנודל ושליש הוא $\frac{1}{8}$ וא"כ ישאר אנודל כמיוון ולא פחות מאנודל. -

מוכרחים. - בכ"ז בעיקר הרבר, שעב"ח הגרים פחות מרוחב גדול למד"ם שקוטר הסלע הוא רק $\frac{4}{3}$ גודל, הצדק אתו ואם לא מטעמי, כמו שאראה לקמן. והמרדכי בהל' גדה כי שיעור גרים פי' המיימוני וכ"פ בסה"מ מ' שעורות דהיינו ג' שעורות על ג' שעורות וכו' הבי' יוד"ע סי' קצ בשם האגור כי מהרי"ם הגיה כמי' עדשים על מ' עדשים עז) אכן בדרישה שם ובחדושי אנשי שם במרדכי על אתר מקיימין את הגרם' שעורות עת' משם המהרי"ו סי' מב דאיכא למימר דעדרה ושעורה חד שיעורא הוא, ובחא"ש הוסיף שכן במהרי"ל סי' קו נזכר שיעור שעורים אצל גרים עחי) אלא שלא זכר כמה. - והנה לא נתבאר במרדכי (ובמהרי"ו) אם כונתו לשטח כל הט' שיעורים בארכם וברחבם - , ואחרי שאורך השעורה הוא $3,5$ רחבי שעורה יהי' השטח $(3,5 \times 9) = 31,5$ רג"ש עחי), או שכונתו רק לרוחב השעורים (וכמו שמישער הרמב"ם את האצבע ברוחב ו' שיעורים) וכונתו למרובע שצלעו כרוחב ג' רחבי שעורה - ושיעור שטח זה הוא פחות הרבה משיעור המ"צ שזכרתי לעיל. ומלשון המרדכי ג', ... על ג"ג משמע דכונתו (או כונת המיימוני והסה"מ) לשיער רק ברחבם, ולמרובע. (ואם כונתו לדברי המיימוני לענין נגיעים, ודאי דבעינן למימר הכי, לפי שגרים של נגיעים הוא מרובע). ובדה"ד כי "שוכה להכריע" עט) דכונתו לארכם ולרחבם מפ"ב דנגעים (ז' אצל פ"ה מ"ה, אף ששם הלשון משונה קצת) היתה כגרים ופשה כסלע, דהרי רוחב איסר ד' ג"ש ואי נימא דכונה המרדכי ג' רג"ש על ג' רג"ש הלי' ופשה כאיסר, אלא עכ"ח דהשיעור הזה יותר מאיסר, ועכ"ח דהיה אגודל על ג' רביעי אגודל פ) (אך חזר בו אח"כ מהכרעתו זו משום שאיסר שרחבו ד' על ד' הוא עגול אין בשטחו רק ג' על ג' ושהו בדיוק לגרים עש"ל, כי הוא מוטעה ואולי בדפוס, אך זה כונתו) אבל מלבד שאין זה פשוט שרוחב האיסר הוא כדי

נ"ש, ע"ע, לא זכר הרב שגופה של בהרת כגרים ... מרובע (עיי' לעיל) ואם היתה הנגע עגולה כאיסר שקוטרו ד' רג"ש א"א לרבע בתוכו רק $2,86$ רג"ש על $2,86$ רג"ש פא) והוא קטן א"כ אפילו מכגרים ג' על ג' - ומטעם זה א"א לומר שרוחב הגרים יותר מגודל (וכמו שרצה הרב לאמר לפני זה) דבסלע שהוא יותר מכגרים א"א לרבע אלא שטח שצלעו $\frac{20}{21}$ גודל פא"י) דהיינו פחות מגודל. ולזה רמזתי לעיל. - ואני סבור הייתי להסתיע מהמשנה הנ"ל ע"ד אחר והוא דהרי דין הפשיון בכ"ש (שם רפ"ד) ואי נימא שצלע הגרים הוא רק ג' רג"ש למה לו לפשיון כסלע הלא בפשיון כחצי סלע (שקל תלמודי) הי' די כי אחרי שקוטר חצי סלע הוא $0,942$ גודל (עיי' לעיל) או $(0,942 \times 7) = 6,594$ רג"ש, א"כ צלע המרובע שאפשר לרבע בתוכו הוא $4,71$ רג"ש פא"י) והוא בערך צלע של ג' רג"ש כבר פשיון גדול (ובשטחו יהי' יותר מפי שנים משטח הגרים הנ"ל) ולומר שהשקל הי' קצר ועב יותר מסלע הוא בלתי מסתבר - משאיכ' אם נאמר דהגרים הוא $31,5$ רג"ש וצלעו יותר מן ה' רג"ש שהוא גדול מצלע המרובע שאפשר לרבע בתוך חצי סלע (דהו' האחרון הוא רק $4,71$ רג"ש, כאמור) ולכן הפשה מהניתוין פשיון כסלע. - בכ"ז חלילה לנו לסמוך ע"ז להקל נגד הרב החסיד במ"צ ובפרט שרבים חולקים גם על שיעורו, כאשר זכרתי לעיל בשם הבו"פ, וכאשר אביא אי"ה עוד להלן. -

ובכ"ט וחידושי הר"ה רצו להקטין שיעור הגרים עד כדי נקב פה"א, דאהא דאמרו פסחים ס"ב ב"ק חמור ממצורע שכן מטמא במשהו (משאי"כ מצורע שבעינן כגרים) השיבו סבר לה כר"ג דוב צריך כחפה"א, שמ"ס שאין גרים יותר מחפה"א, עש"ל פ) ולא אדע מאי אלים להו ההיא ממאכלת גיפא, דהא איתה בילקוט (שמות רמו קפג) וכן היא בתר"א פרק ז, ומרש אגדה ורמב"ן (שמות ח"ד) ורבינו בחיי שם, שמאכלת

עז) הלשון מ' על מ' קשה מאד, והדרישה כפה"ג סבר שזה לשון הב"י, ובאמת כן הוא הלשון באגור סי' אשמו ומהא דכ' שם האגור אח"ז בשם שארו מהרב"צ שכ' בשם הרמב"ם והכמ"ג שהוא מ'. .. כשהן ג' על ג' נראה שאין זה מהרי"ם אלא שכן הי' כתוב לפניו בספרו של מהרי"ם. עת) לא זכרתי להבין כל החקירה. הרי בשם המיימוני וסה"מ כי שיעורו' ושם מפורש עדשות לא שעורות. - עת) בדרת"ר מ"ה ובפרטי המדות אות ח' האריך בדברי המהרי"ל. ולא ראה דברי החא"ש הללו. - ע"ת"י) ברה"ר כי לא ידענא היכא קא מכון שיעור, גרים המרובע" דאי תשע שעורות, שלש שעורות באורך שלש של שלש, א"כ הרוחב הוה שעורה אחת והאורך שלשה, א"כ לא הוה מרובע" ולא אדע מאי קשה לי, הא המרדכי מיירו מגרים של כתם ולא בעינן מרובע כלל עיי' לקמן בפנים, עד כ' ברה"ר שם לדחות השיעור הלו ע"פ מה שב' הנו"ם שעב"ח הוא פחות מחצי סלע, אבל כבר בארנו כי חצי סלע הוא $2,86$ רג"ש וא"כ עדיין השיעור הלו $(31,5)$ פחות ממנו. - עט) כי "שוכה להכריע" אף שתוכף אח"ז דחה בעצמו ראייתו, עיין לקמן בפנים. - פ) השיעור הלו $3,4$ אצבע הוא כבר יותר משיעור חצי סלע אפילו לדיו, שהוא רק $\frac{2}{3}$ אצבע - עיי' הערה ע"ג - אבל באמת אין שיעור הרב בדיוק, כי רוחב ג' רג"ש $(= 3,7$ אצבע) באורך ג' שעורה $(= 8,9$ אצבע) הוא רק $\frac{9}{14}$ אצבע והוא פחות מעט מן $\frac{2}{3}$ אצבע, - וחרב בעצמו כי לעיל אגודל על פשוט, סג' רבעי אגודל. - פא) דקוטר העיגול הוא אלכסון המרובע שבתוכו וע"פ הכלל סוכה ת' א ושיג' שכל אמתא בריבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונה יהי' צלע המרובע שבתוך האיסר $(= 4 - \frac{5}{7}) = 2,86$ רג"ש בקירוב. - פא"י) כי אחרי שקוטר הסלע $= \frac{4}{9}$ גודל, יהי' רוחב צלע המרובע שבתוכו $(= \frac{5}{7} \times \frac{4}{9}) = 2,21$ גודל עי' הערה הקודמת. - פא"י) ע"פ הערה הקודמת תהי' כאן צלע המרובע שוה אל $\frac{3}{7} \times 6,594$ והיא $4,71$ רג"ש בקירוב. - פב) אמת שכן משמע לפי הגרסא שלפניו כתיבת פה"א ודברי התוס' שם אבל בנדה כב' א איתא בחתימת פה"א ואם כי התוס' כחלקן בין החי'א להא דפסחים אכן ע"פ המבואר ברמב"ם אה"ש פ' א ה"א וב"מ שם, י"ל דגם בפסחים צ"ל כתיבת פה"א, וכי אין כונת התלמוד שקולת הוב מפני שבחפה"א יותר מכגרים אלא קולתו הוא מה שבעינן שיהיה דקא, ולא יהי' דבר תוצע, אבל שיעורו אפשר שהוא פחות מכגרים - עכ"פ לשיטת התוס' ראיית הס"ט וחידושי הר"ה לכאורה ראי', ועיי' לקמן בפנים. -

לכר מהרין אלפי גרמידי, ובעירובין נא, א שבו איש תחתיו אלו ד"א, אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה, הרי דלמה שקורא התרגום גרמדיא קורא התלמוד אמה. - ועיין עירובין י"ד, א בסוגי דים של שלמה, שאמרו שם דלמאה וחמשים מקואות (שעולים עפ"ה ג' אמות למקוה, ת"ג אמה) בת"ג (גרמדי) סגיא, הרי ג"כ דגרמדיא ואמה חד הוא, ומאותה סוגי יצא לנו שהגרמדיא כמו האמה, תציין לפעמים גם אמה שוחקה, שהרי אמות מקוה שוחקות הן עיי' שו"ע יוד"ע סי' ר"א. - גרמס, לפי שחטאו בשש שעות ביום יהנו מחצית השקל, דעבד שיתא גרמסין, ירוש' שקלים פ"ב סוה"ג וכ"ה במ"ה ובפס"ר ובילקוט פ' כי תצא ובפרד"כ פ' שקלים, וזוה שהשקל השלם י"ב גרמס, וכ' רב"ט שגרמס מל"י $\gamma\rho\acute{\alpha}\mu\mu\alpha$ מין משקל חלק כ"ד מאונקיא (וכן בל"ס גרממא, קרויסס) א"כ מחצית השקל הוא רביע אונקיא עש"ל, (ואחרי שאונקיא ח' דרכמין יהי מחצית השקל ב' דרכמין והשקל ד' דרכמין והיינו שקל של תורה בן כ' מעה, ויהי' הסלע התלמודי בן כ"ד מעה = 4.8 דרכמין ורבע סלע (זו ודינר תלמודים) = 1.2 דרכמא. - אכן בעי' מנה ב' ובהיות למטבע זו משקל דרכמא אמרו למאה זו מנה. נראה שחושב גם את הונו התלמודי רק דרכמא, וע"ע בקע. ואולי סובר שהדורש דרש לפי זמנו, שהי' השקל כבר כ"ד מעה. וע"ע דינר ששם כ' שהדינר הוא $1/7$ דרכמא, וההרב צ"ע. -

גרף (גרופיא) את האגרוף העברי גוזרים בעה"ל מן גרף ופירושו טפח סתום (רש"פ) שיתקבצו האצבעות לתוך הכף (רמב"ן שמות כא-יח) והוא פס יד כפופה בטפח בלא בהן (ערוך ע' אגרוף, רד"ק ע' גרף), וזוה גרופיא בל' חו"ל כמו הא דאיהא ב"ב פ"ה מ"ג הלוקח זיתים לקציץ מניה ב' גרופיות (וכן איהא ב"ק פ"א, ע"ת התנה יב"ן... וקוטמין נטיעות בכ"ס חוץ מגרופיות של זית) שכ' רש"י ב' גרופיות ב' אגרופין וכ"כ הנמקי' בשם י"מ אך לא פירשו שיעורו של האגרוף ועיי' ר"ח סוכה כד, א שלדעתו אגרוף דקרא ושל ר"י הם גדול מטפח, אבל רמב"ג פ"י ב' גרופיות ב' טפחים, וכ"כ בפ"י המשניות להר"ם פה, וסבור הייתי לומר דגם לרש"י יציין האגרוף מלכד

שמאכלת פחותה מעדשה (ג) בכ"ז אמרינן שדמה הלח והניגר מתפשט עד כמ' עדשים (גרים) וא"כ אפשר דהה"ד דווב כחפ"א שהוא מהמקמק ונפרד ואינו קשור (רש"י נדה לה, ב ד"ה דיהו) מתפשט הרבה, ובכדי חפ"א מתפשט יותר הרבה מפה"א (ולומר דעדשה סהם שנוכרה אצל מאכלת גדולה כמ' עדשים מצריות של גרים לרעהי דחוק), והרב בס"ט, נסתייע מהא דכתבו ההוס' פסחים שם שאף ששרץ כעדשה אפשר לרדד ויהי' כגרים, בכ"ז דחוק שיהא נחשב משום זה שיעורו כגרים עש"ל. ולדעתו אין הנדונים שוים, ששרץ הוא גוף קשה, ואינו מתפשט מעצמו, ורק אי מרדד ל"י היה כגרים, ואי מרדד לא אמרינן, משא"כ בזוב דבעצמו מתפשט והופס מקום לא פחית מכגרים, -- ובדה"ר תירץ משום, "אפשר לרדד" (וע"ש שתלה זה בפלוגתא דאמוראי, דלאבוי שבת כו, א לא אמרינן אי מרדד, ולרבא אמרינן, ונסתייע מדברי הר"ן בשם הרא"ה, ומהרמב"ן בחירושו לשבת, ולדעתו בזוב גם אבוי וודה, כאמור. - ומחדש נדפס ס' בן הימין, וראיתי בחירושו לשבת שגם הוא מתרץ קושיה הס"ט שבדבר לח אמרינן דיכול להתפשט, אפילו לאבוי יע"ש), ובא לזה סמ"א וז"ל "כמה תמוהים דברי הר"ה... מסוגיא זו ג"כ מוכח... דעדשה (של שרץ) וגרים שוים וזה סותר א"ע שהרי גרים ט' עדשים (ועכ"פ שהוא משום דאפשר לרדד). וכמה תמוהים דבריו הרי קושייתו והוכחתו, היא קושיית דהוס' שם ותירץ הר"י, אבל ההוס' מצאו זה לדוחק ול"ל סברא דאפשר לרדד, ומאי מהמה על הר"ה אם נסתייע מדברי התוס' - אכן לפי שכתבתי לחלק בין יבש ללח, ודאי דאין כל ראוי מדברי התוס' עוד. -

גרמדיא (גרמדיא) מל"א פירושה אמה הזרוע והשלח את אמתה (שמות ב-ה) ת"י ואשיפת ית גרמדיא והיא מלה מורכבת מן גרם-אידא (הרצ"פ ולאוו), או שהוא הגמד העברי, ע"ע, בהוספת ריש, כמו שרביט מן שבט. - ואל אמה הכלנה מלמעלה (בראשית ו-ז) ת"י ולגרמדיא, חמש עשרה אמה (שם ז-כ) ת"י חמיסרי גרמדין, ואת הכתוב (שמות טו-כט) שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השבת ת"י ולא הטלמלין מדעם מרשותא לרשותא בר מארבעא גרמידי פה) ולא יפוק אגיש מאתריה למילא

(ג) אלא שבגמרא סנהדרין סו, ב איהא דהכנה קמנה משעורה, וכן הוא הלשון במדר' ורש"י בפ"י לתורה, ואם כן יש לבע"ד לומר דשעורה גדולה כמ' עדשים (ודלא כמהר"ו), גם בילקוט רבו קפד איתא י"ד מיני כנים הביא עליהם הקמנה שבהם כביצה, הרי שיש כנים גדולים מאד, וא"כ באמרו שכנה פחותה משעורה או מעדשה עכ"ה כונתם על תחלת יצירתה, אבל אח"כ גדלה ורבה, אכן הסי' והרז"ה לא העירו על כל אלה. ודע כי ע"פ דברי הילקוט הלן נהדו דברי הר"ה שרצה להוכיח שהכנה לא נתקמנה הרבה מאו ועד כה, כיון שלא היתה לעולם גדולה מעדשה, דהרי כאן רו אים אנחנו דהוה והוה, -- פה רש"י בחושב וגמרא פ"י ד"א ליצא חוץ לתחום. וכן הוא ברז"ף, וז"ל וח"א אין לו (ליצא חוץ) אלא ד"א הני ד"א היכן כתיבי כדתניא שבו איש תחתיו וע"ש. ודבריו תתי' צ"ע דמוציא מרשות לרשות לא בעי ד"א ואולי כונתו למעבור ד"א ברה"ר (דאף ד"א ברה"ר גמרא גמירי לה עיין שבת צו, ב בכ"ז אפשר דרמו לה קרא, וכן כ' הר"ן בחירושו שבת פו דכיון דיש לכל ארבע ד"א, לכן מעבור ד"א ברה"ר הוא בכלל מוציא מרשות לרשות, ועיין יד דוד עירובין שם שהביא דתחומי הבין דקרא קאי על מעבור ד"א ברשות הרבים, והחקרי' לב הקשה עליו דא"כ יהי' מעבור ד"א ברה"ר אב מלאכה, כיון דזכר בתורה. והוא תירץ דאף כתיבה בתורה כיון דלא היה במשכן תולדה הוה, וכי כדעת החז"י מכואר ברמב"ם בפ"ב מהל"ש שכ' ספי הקבלה אמרו עוה שנאמר שבו איש תחתיו שלא יטלטל חוץ למרובע זה עביל הי"ד, ולדעתו הלשון, מפי' קבלה אמרו' משמע שהוא אסמכתא בעלמא. עכ"פ דבריו תתי' יש ליישב. פה) בהלכ' מכירה פכ"ג הל"טו כ' הרמב"ם מניה האילן סוּך לארץ

הטומאה) כמלא אגרוף ובכ"ז כשהוא בין בית לבית (להביא את הטומאה) השיעור בפותח טפה, ע' אהלוח פ"ג מ"ו בר"ב ומ"ש, והו"ע להר"ח אשר מימיהם אנו שותים. -

ד.

דורס. הני רשבג"א ג' דורסים מעה, ב' ניצים דרוסה. ב' שמין ניצים, ב' פרושות שמין, סלקין אחד מכ"ד למעה, ירושל' קדושין פ"א ה"א (ובבבלי איתא: הדרס, ע"ע) והערות גורם ב' הדרסין למעה, ואתא שפיר השם שמין כי היא שמינית מעה, ע"ע. אלא שלפ"ז לא תהי הפרושה רק א' מט"ז במעה, ואולי גורם ג' פרושות שמין.

דינר. נזכר הר"פ בסו"ג ומדרשים, וסהם דינר בל"י הוא של כסף כמו מע"ש פ"ב מ"ט הפורט סלע... בשלשה דינרין (כצ"ל, ע"י לקמן, וכ"ה ברב) כסף ודינר מעות, ובן כתובות פ"ו מ"ג פסקה להכנים לו אלף דינר (והוא צריך לכתוב שליש יותר) הוא פוסק כנגדן ט"ז מנה (שהן אלף וחמש מאות דינר כסף, ע"ע) ועוד בכ"מ פח. וכשכונה לדינר זהב כותבים מפורש דינר זהב, ע"ע ובל"ר יש נימ בין דינרי. שהם רק של זהב, ובין דינרין שהם רק של כסף לדעת הרשב"ם (וכן דעת ר"ע שכ"י: דינרי בהעדר נון של זהב, ודינרין בנון של כסף) - או בין של כסף ובין של זהב לדעת התוס' כמבואר בב"ב קס"א. -

ובימי חז"ת היו מטבעות כסף שונים, מהם של צורי שהיו כסף נקי ומהם של מדינה שהיו, ל"ר"ק, כסף סינים ו' חלקים נחשת וחלק אחד כסף (ע"ע איסתירא) ונקראו כולם, לפעמים, בלא שם לווין. - ורב אסי בבורות נ"ב וש"נ נתן כלל בדבר: כל כסף קצוב האמור בתורה (דינרין וסלעים, רש"י ורה"ג ב"ל ס"י שפ"ו) כסף צורי, ושל דבריהם (ולדעת רה"ג נ"ב כסף בלתי קצוב של תורה) כסף מדינה. - וזהו לדעת המ"מ אישות פ"ד המ"ו מעמי של הרמב"ם שבפרש דינרין דמתניתין דמורד על אשתו כתובות פ"ה מ"ו דינרין

(מלבד האגרוף הגדול, ע"ע) גם את הטפה, בין דאורייתא ובין סבעי, דהנה קי"ל בכ"ם דשיעור חלון (לענין שיטמא הנתון בתוכו) הוא טפה על טפה, וכ"כ רש"י בעצמו עירובין סח"א ולכן תמה עליו במשנה אחרונה אהלוח פ"ג מ"ו, ופ"ג מ"ב על מה שבי עירובין ל"א ד"ה פתחו כמלואו וז"ל: ואי ליכא פתח דהוי ל"י, כל חור מלא אגרוף שבכתלים טמאים - דמאי בעי אגרוף הכא, הא שיעורו בטפה והניח בצ"ע, וע"כ שרעת רש"י שאגרוף וטפה דאורייתא (בן ד' גודלין) חדר הוא, איברא שקושי' האמורה יש להרץ באופן אחר, והוא דאמרו, "כל חור" כונתו גם לחור שנעשה מאליו ולכן כ' ששיעורו' כאגרוף גדול (ע' כלים פ"ו מ"ב ואהלוח פ"ג מ"א) אכן על הא דאיתא חולין קכה"ב רי"א חבילה מטה וסריגי חלונות הוציזין בין הבית לעליה (אם שטחן בין תקרה למלא אגרוף, וכ"כ רש"י ג"כ נקב העשוי לאויר שיעורו כמלא אגרוף, וכל נקב שבין בית לבית או בין בית לעליה שיעורו בפיחה טפה, וע"י תמה ג"כ במשנה אחרונה, ובהגהות הרש"ש, הא איתא אהלוח פ"ג מ"ב, דחלון שהוא לאויר שיעורו כלא מקרה פ"ו ולא תרצו כלום, ועכ"כ שאגרוף וטפה חדר הוא, וכי כונת רש"י כאן באגרוף לטפה טבעי השוה לג' גודלין (ולכן שינה לשונו וכ' ברישא אגרוף, ובסיפא טפה, לפי שסתם טפה עפ"ר הוא כן ד' גודלין) ודעתו ברעת רה"מ"פ (ודלא כתיב' ב"ב י"ט, ב) שמקרה דמשנה הנ"ל הוא השוה אל סלע נירוניה, וכי שיעור הלז הוא ג' גודלין, ע"ע סלע נירוניה-אך דעתי לא נתקרה בזה, וכשאלת ר"י קדושין ע"א נשאל מי סניא מלא מקרה כדאמרה מהיתין? - ואולי כונת רש"י באמרו כל נקב, "העשויו" לעשויו מאליו, לפי שסובר שחבלי המטה וסריגי החלונות כשהן שלא במקומן (רצ"ל בשנתנום בין בית לעלי, או שסתמו בהן חלל שבבית, שלא נעשו לשם כך) כנקבים שנעשו מאליהן דמין (ושאני סריגות דפ"ג דאהלות מ"א דשם מיורי שמונחות במקומן כחלון ועשאן לשם כך, דניחא ל"י בנקביהו, משא"כ כאן דאפשר דלא ניחא ל"י בהנקבים כלל פ"ו) ובהו השיעור לאויר (להוציא את

ב' גרופיות, וכ' המ"מ: פירוש גרופיות ענפים, ורצ"ל שצריך להניח באילן ב' ענפים ע"כ, ואם כי כן פ"י הרשב"ם אכן אם כן היתה כונת הרמב"ם ה"ו אומר גם הוא מניח באילן (ע"כ ב' המקום) כמו שכונת המ"מ, אבל הלשון מניח האילן, משמע סדן האילן וגזעו גופא, ע"כ מסתבר שכונתו ב' גרופיות לב' טפחים, כמו שבי' בפי' המשנה, - אכן בשו"ע הו"מ ס"ו דט"ז סעיף נ"ב נסקקה להלכה ב' ענפים. - פ"ו ובמה שתפס את רש"י שהחליף מקרה באגרוף, נתפס גם הוא שכ' אהלוח פ"ד מ"א השב עליו (על חור שתרורה מים, או שרצים, או שאכלתו מלחה) שיעורו בטפה שהוא קטן ממלא מקרה, ע"ש, ובאמת איננו קטן ממלא מקרה רק באגרוף גדול, - שנוכח התם כמתניתין - ולומר כי רק טהר"פ א"א כמבואר למעיין בפנים. - פ"ו) ואולי מחולקים הם גם בזה דהיכא שהסריגה במקומה או נקביה מצטרפין (ע"י במשנה שם), אכן אם הניחותה שלא במקומה (כמו בין בית לבית או בין בית לעליה) או אין הנקבים מצטרפין, ובהו אתא שפיר מה דסתם ר"י ואמר שהוציזו ולא זכר התנאי שאין בכל הנקבים יחד פ"ו"ש, ע"י אהלוח פ"ה מ"ד ברב ומשנה אחרונה. - פ"ו) ואנכי תמהתי מכבר על התשובה (ועוד יותר על הגאון רבי"פ שהביא דבריו ברצ"צ פאה פ"ו מ"ו) שכ' שהדינר רק של זהב ונשתתיע מדברי התרגום מ"ב ה', כ' שתרגם ששת אלפי זהב דינרין דדכה. והרי אנו רואים שהוא גם של כסף, ומצאתי באשתדלות, הדגמ"ח, פ"ט"ט שהעיר ע"ו. אלא שגם מעה קצת וכ' שביהוד צריך ברור, דינר כסף דינר זהב. ולפי מה שזכרנו רק השל זהב צריך ברור, אבל השל כסף לא צריך ברור ונקרא סתם דינר. - ודע דגם התוס' בבכורות מט ב ד"ה א"ר"א כ' שסתם דינרא הוה דדהבא (ובעל האשתדלות לא זכר מזה). אבל כפ"ז דן על דינרא (ע"כ אלף הדעת) אמרו כן. - ועדיין צריך ביאור מה שנשתתיעו מן אוניא דינרין, וכן שייפא דינרין וכא"ר ר"א' הוא זו (ואולי כונתם כמו שדונוי עם יוד הדעת בל"ר מורה על של זהב כן דינרא עם אלף הדעת בל"י מורה על של זהב אבל עדיין דחוק). והנה בשמ"ק גורס אוניא דינרא, ואולי ה"ו לפניהם גם שייפא דינרא ואתא ראיחם שפיר. -